

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»
Факультет соціології і права
Кафедра філософії**

«На правах рукопису»
УДК 364-322(043.3)

«До захисту допущено»
В. о. завідувача кафедри
_____ Б.В. Новіков
(підпис)
« ____ » _____ 2019 р.

**Магістерська дисертація
на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 231 Соціальна робота
(міжнародні соціальні проекти та волонтерська діяльність)
на тему: Волонтерство як соціальний феномен:
історична ретроспектива та сучасний стан**

Виконав:
студент VI курсу, групи СР3-81мп
Андрощук Олексій Володимирович

(підпис)

Науковий керівник викладач кафедри
філософії, к. філос. н.,
Колотило Мар'яна Олексіївна

(підпис)

Рецензент доцент кафедри теорії
та практики управління, к.філос.н.,
Архипова Євгенія Олександрівна

(підпис)

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань.

Студент _____

Київ – 2019 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	10
1.1. Експлікація феномену волонтерства у сучасному науковому дискурсі	10
1.2. Зміст та організаційно-правове поле волонтерської діяльності	19
1.3. Волонтерство в системі соціальної роботи	24
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА ТА ЙОГО СУЧАСНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ	32
2.1. Волонтерство в європейських країнах та США: генезис та розвиток.....	32
2.2. Становлення та функціонування волонтерства в Україні	43
2.3. Основні напрями та форми волонтерської діяльності.....	55
РОЗДІЛ 3. СТУДЕНТСЬКЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СУЧАСНА СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА	66
3.1. Волонтерство як ресурс особистісно-професійного розвитку студентів	66
3.2. Студентська соціальна служба КПІ ім. Ігоря Сікорського як осередок університетського волонтерства	76
3.3. Соціологічне дослідження на тему: «Волонтерство як ресурс особистісно- професійного розвитку: погляд студентів» (на базі студентської громади КПІ ім. Ігоря Сікорського)	85
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	95
СПИСОК ПОСИЛАНЬ	100
ДОДАТКИ	110

ВСТУП

Актуальність теми дослідження історії та сучасного стану волонтерської діяльності зумовлена наявністю низки системних проблем політико-правового, економічного, екологічного, соціально-культурного змісту, що відображаються на глобальному та національному рівнях. У ситуації комплексного характеру їх дій та багатоманітності сфер деструктивного впливу сучасні держави не завжди спроможні подолати їх без участі активних громадян, які стають до лав волонтерів. На сучасному етапі волонтерство виступає потужною за кількістю та характером діяльності соціальною силою, що спільно з іншими політичними інституціями (державами, міждержавними та наддержавними організаціями) визначає політику сучасності та стратегії майбутнього людства.

Чисельність волонтерів у світі вражає. Згідно зі щорічним рейтингом світової благодійності, опублікованим міжнародною організацією «Charities Aid Foundation» 1 млрд людей віком понад 18 років зі 145 країн працювали в 2018 р. волонтерами в некомерційному секторі, 2,2 млрд людей надавали допомогу незнайомим людям (Мировой рейтинг благотворительности, 2018).

Напрями здійснення волонтерської діяльності є багаточисленними, як і власне цивілізаційні виклики, що їх актуалізують: бідність, безробіття, сирітство, складні захворювання, національна безпека, ціннісні та культурні відмінності, екологічний захист тощо. Перелік напрямів суттєво зростає в контексті врахування специфіки проблем окремих держав. Зокрема, в Україні, окрім вже традиційних для нашого суспільства таких напрямів волонтерської діяльності як соціальна опіка й захист найменш захищених категорій дітей та молоді, соціальна підтримка тяжкохворих громадян, додалася соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців АТО/ООС та їх сімей.

Проте сучасне волонтерство не є виключно організованим рухом, що віддзеркалює у своїй діяльності підтримку держав та їх об'єднань. Доволі часто волонтерська діяльність носить стихійний характер, породжений крайньою потребою осіб у захисті своїх співгромадян та самих себе. Показовим

прикладом цього феномену може слугувати українське волонтерство під час Революції Гідності, масовий та спорадичний характер якого виявилися під час кризових подій в країні. За тих складних соціально-політичних умов, сформований волонтерський рух засвідчив собою факт консолідації нації, що засвідчує народне волевиявлення, виступив водночас індикатором та фундатором громадянського суспільства, як дієвого інструмента захисту прав та інтересів громадян. Розуміння природи внутрішніх та зовнішніх трансформацій, що стосуються волонтерів, їх діяльності і того середовища, в якій вона здійснюється, набуває суттєвої суспільної ваги в контексті визначення стратегії та перспектив розвитку країни, та потребує наукового дослідження як соціального феномену.

Стан наукової розробки проблеми. Вивчення наукової літератури за темою дисертації виявило значну кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних фахівців, що розкривають різні аспекти дослідження волонтерської діяльності. Зокрема, теоретичні основи волонтерської діяльності стали предметом наукового інтересу таких вітчизняних фахівців як, Т. Алексєнко (2014), В. Бех (2008), Л. Буркова (2019), З. Бондаренко (2015), А. Вегеріна (2019), Л. Ворначева (2015), Л. Жужа (2015), Л. Камінська (2016), Н. Кордонець (2019), Н. Кругла (2019), Д. Кулініч (2014), Т. Ткачук (2017), С. Шкодич (2016) та ін. Серед зарубіжних дослідників значний науковий інтерес викликають доробки М. Белуччі (2015), А. Віллема (2016), Л. Геренса (2016), Дж. Менетса (2015), та ін.

До дослідження історії волонтерського руху звертаються такі дослідники як Л. Бостон (2017), З. Маєцька (2017), О. Караман (2008), О. Козак (2016), В. Кратінова (2017), Т. Кузьма (2014), Н. Ларіонова (2017), Л. Моргай (2019), С. Тимченко (2015), А. Шмаріна (2015) та ін.

Практичні аспекти у провадженні волонтерської діяльності знайшли своє відображення у наукових працях З. Бондаренко (2015), Я. Брик (2016), Н. Вайнілович (2015), Н. Говорун (2016), В. Дементьєв (2016), О. Добровіцька

(2019), О. Лашук (2016), О. Мельник (2016), О. Потій (2016), М. Тищенко (2016) та ін.

Дослідженню взаємозв'язку волонтерства та соціальної роботи присвячені наукові доробки низки вітчизняних фахівців, в числі яких Т. Буда (2014), О. Главник (2006), О. Добровіцька (2019), Н. Зобенько (2015), Р. Калениченко (2018), Н. Клименюк (2015), Н. Кривоконь (2014), О. Панькова (2014), О. Касперович (2016) та ін. Ґрунтовні дослідження студентського волонтерства зустрічаємо у працях Н. Вершиніної (2014), Т. Голубенко (2018), О. Зарви (2017), К. Калініної (2018), В. Назаревича (2014), Л. Романкової (2015), О. Шумакової (2014) та ін.

Дослідження правового поля волонтерської діяльності актуалізувало розгляд низки міжнародних та вітчизняних законодавчих актів, зокрема Декларація прав людини, Загальна декларація про волонтерську діяльність, а також законів України «Про волонтерську діяльність», «Про соціальні послуги», «Про громадські об'єднання», «Про соціальну роботу з дітьми, сім'ями та молоддю», «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг». Також корисними стали звіти за результатами здійснених національних досліджень, зокрема, «Волонтерство в Україні» (Волонтери ООН, 2014 р.), «Волонтерський рух в Україні» (GFK, 2014 р.).

Проте свого подальшого ґрунтового опрацювання потребує ціла низка теоретичних і прикладних аспектів волонтерства. Насамперед, мова йде про концептуалізацію підходів до розуміння волонтерства як соціального феномену, дослідження відмінностей між поняттями «волонтерська діяльність» та «волонтерський рух», з'ясування проблем, що супроводжують розвиток волонтерства в Україні, з'ясування перспективних шляхів розвитку вітчизняного волонтерства, зокрема, в середовищі студентства як найбільш активного його ресурсу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерську дисертацію виконано на кафедрі філософії факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» згідно з ініціативною темою U 004509 «Дослідження філософських засад креатосфери та культуротворення» (ДР № 0117).

Об'єкт дослідження – волонтерство як соціальний феномен.

Предмет дослідження – історія волонтерства та його сучасний стан.

Мета дослідження – узагальнення теоретичних положень щодо змісту волонтерства, комплексний аналіз його історичного поступу та актуального стану, а також обґрунтування практичних рекомендацій щодо перспективних шляхів розвитку вітчизняного волонтерства, в тому числі серед студентства.

Досягнення поставленої мети зумовлює вирішення наступних задач:

- з'ясувати сутність та зміст волонтерської діяльності;
- дослідити організаційно-правове поле волонтерства;
- висвітлити роль волонтерства у системі соціальної роботи;
- дослідити генезис та розвиток волонтерської діяльності в європейських країнах, США та в Україні;
- визначити основні напрями та форми волонтерської діяльності;
- здійснити комплексний аналіз волонтерства як ресурсу особистісно-професійного розвитку сучасних студентів шляхом теоретичної рефлексії та проведення соціологічного дослідження серед студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського;
- надати рекомендації щодо перспективних шляхів розвитку студентського волонтерства в КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Методи дослідження. Підготовка дисертаційного дослідження потребувала застосування різних наукових підходів: історичного (під час вивчення виникнення, формування і розвитку волонтерського руху в хронологічній послідовності), діалектичного (під час з'ясування причин

виникнення волонтерства в конкретний історичний час в певній країні, а також тенденцій його розвитку у майбутньому); системного (під час дослідження сутності феномену волонтерства, розгляду волонтерства в системі соціальної роботи).

Під час проведення дослідження було використано низку загальнонаукових та спеціальних методів, що дозволили всебічно вивчити історичні, теоретичні аспекти та праксеологічні виміри волонтерства.

Зокрема, застосування методу аналізу дозволило опрацювати наукові праці щодо теми дослідження; метод синтезу використовувався при систематизації наукових напрацювань; спостереження та узагальнення – для осмислення з’ясованих міжнародних та українських реалій розвитку волонтерства; конкретизація – для висвітлення на основі опрацьованого матеріалу конкретних висновків та пропозицій.

З метою досягнення повноти охоплення поставленої проблеми застосовано комплекс спеціальних дослідницьких методів, а саме:

- поняттєвий аналіз під час дослідження значень понять «волонтерство», «волонтерська діяльність», «волонтерський рух», «студентське волонтерство»;
- метод історичного аналізу для експлікації становлення та розвитку феномену волонтерства;
- метод аналізу документів для дослідження правових засад здійснення волонтерської діяльності;
- метод компаративістики під час порівняння традицій волонтерської діяльності в ряді досліджуваних країн;
- метод анкетного інтерв’ювання під час проведення соціологічного дослідження.

Наукова новизна результатів, одержаних в дослідженні.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження розкривається у наступному:

- обґрунтовано чотири основні іпостасі сучасного волонтерства;
- уточнено змістовні межі понять «волонтер» та «доброволець», «волонтерська діяльність» та «волонтерський рух»;
- узагальнено основні напрями та форми волонтерської діяльності;
- доведено, що університет є ефективним освітньо-організаційним осередком формування та розвитку культури волонтерства серед молоді;
- з'ясовано, що основними проблемами сучасного вітчизняного волонтерства залишаються нестача самих волонтерів; недостатній рівень підтримки зі сторони співгромадян та держави; недостатнє законодавче регулювання діяльності волонтерів; безпека окремих категорій волонтерів; певна «вимушеність» появи волонтерських ініціатив внаслідок недостатньої ефективності державних інститутів або обмеженості їх ресурсів; розпорошеність волонтерських організацій і, як наслідок, відсутність достатньої координації між собою.

Практична цінність дослідження. Матеріали дисертації можуть бути використані в процесі розробки навчальних курсів для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота», інших спеціальностей соціально-гуманітарного спрямування, а також у подальших наукових розвідках щодо історії волонтерства, його провідних напрямів та форм на сучасному етапі, а також з'ясування реалій та перспектив розвитку вітчизняного волонтерства з числа студентської когорти. Отримані результати можуть стати в нагоді у процесі формування вітчизняними волонтерськими організаціями власних стратегій у контексті цивілізаційних викликів сучасності, в полі яких перебуває українське суспільство.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження були представлені у доповідях (з публікацією тез) на двох міжнародних конференціях: «Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем постраждалих і

учасників збройних конфліктів» (м. Київ, 2019 р.), «Філософські засади креатосфери у контексті творчості» (м. Київ, 2019 р.).

Публікації.

1. Андрощук О.В. Студентське волонтерство: історична ретроспектива і сучасність. *«Соціальна робота і сучасність: теорія та практика вирішення проблем учасників і постраждалих у збройних конфліктах»* зб. тез доп. ІХ міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 28 березня 2019 р. Київ: ТОВ ІВП Інтерсервіс, 2019, с. 15-16.

2. Андрощук О.В. Творча складова волонтерства як сучасної соціальної практики. *«Філософські засади креатосфери у контексті творчості»* зб. тез доп. XV міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30 травня 2019 р. Київ: ТОВ ІВП Інтерсервіс, 2019, с. 17-18.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків та рекомендацій, списку посилань та додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 113 сторінок, із них 99 – основного тексту. Список використаних джерел містить 99 найменувань та займає 10 сторінок. Робота містить один додаток, обсягом в 4 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Експлікація феномену волонтерства у сучасному науковому дискурсі

Сучасний світ характеризується наявністю низки перманентних соціальних та психологічних проблем, зумовлених економічною нестабільністю, зниженням якості життя індивідів, зростанням злочинності і насильства тощо. У своїй динаміці зазначені проблеми тривалий час негативно відображалися на психологічному самопочутті людей, та у підсумку визначили об'єктивну необхідність у наданні останнім відповідної до їх потреб соціальної допомоги. Одними з суб'єктів реалізації такої підтримки є волонтери, особи, що надають соціальні послуги на безкорисливих засадах.

Дослідження соціального феномену волонтерства становить інтерес для науковців усього світу. Як галузь соціально-гуманітарного знання воно почало формуватися на початку XX століття, і до цього часу залишається актуальним предметом сучасних наукових рефлексій.

Волонтерська діяльність була і залишається складовою розвитку людської цивілізації на різних етапах її історичного поступу. У світовій практиці волонтерська діяльність переважно розуміється як добровільна допомога індивіда або групи людей, що не приносять ніякої матеріальної чи фінансової користі. Добровільні вчинки можуть набувати будь-яких форм: від зняття звичних соціальних конфліктів до участі у подоланні глобальних проблем суспільства, проте її магістральна ідея полягає у безкорисливому прагненні волонтерів до покращення добробуту певної спільноти.

Наукова традиція історично пропонувала різні трактування того, хто такий волонтер та що складає зміст волонтерської діяльності. За історичними даними, на початок XVI століття слово «волонтер» вживалося виключно для характеристики людей, які за власним бажанням вступали до лав військової служби. Уже наприкінці цього ж століття вектор розуміння волонтерства було змінено на користь його розуміння як соціально-медичної допомоги

постраждалим у воєнний час. Натомість, починаючи із XX ст. у зв'язку зі стрімким розвитком волонтерського руху у світі, саме поняття «волонтерство» починає розглядатися як безкоштовна, цілеспрямована, суспільно-корисна праця, що надається добровольцями з власної ініціативи для формування кращих умов життя населення.

Більшість науковців, звертаючись до аналізу феномену волонтерства, визначають її як специфічну форму діяльності. Розкриваючи наукову цінність наявних досліджень, необхідно констатувати, що волонтерство посідає особливе місце в соціальній структурі будь-якого суспільства, адже розглядається як прояв активного відношення людини до світу задля здійснення позитивних суспільних перетворень та змін.

Підходи до визначення та розуміння сутності поняття «волонтер» та «волонтерська діяльність» представлені у низці праць знаних українських та зарубіжних науковців. Серед відомих науковців, які визначали сутність феномену волонтерства, його зміст та структуру, слід згадати імена Т. Лях (2016), І. Зверєвої (2015), Л. Буркова (2019), З. Бондаренко (2015), Н. Вайнілович (2015), А. Вегеріна (2019), Л. Ворначевої (2015), Л. Камінської (2016), Н. Кордонєць (2019), О. Безпалько (2015), А. Капської (2015), І. Юрченко (2014) та інших.

Дослідження феномену волонтерства доцільно почати зі з'ясування його етимології. Так, термін «волонтер» походить від лат. «voluntarius» – воля, бажання, а в перекладі з англ. «voluntary» – доброволець, добровільний учасник, тобто особа, яка за власним бажанням допомагає іншим, добровільно витрачаючи вільний час на здійснення суспільно-корисної діяльності. У низці наукових джерел зустрічаємо інформацію про французьке походження слова «волонтер» – «volontaire», що в перекладі означає «доброволець», «бажаючий». Усі означені дефініції є вірними та знаходять своє вираження в енциклопедичному словнику, де зазначається: «волонтер – це особа, яка за власним бажанням допомагає людям; фізична особа, які добровільно здійснює

благодійну неприбуткову діяльність з надання послуг громадянам, організаціям і суспільству загалом» (Зверєва, 2008, с. 37)

Потреби населення у соціальній та психологічній підтримці дедалі стрімко зростають. Волонтером може бути будь-яка людина, незалежно від статі, віку, релігії та інших особливостей, що має бажання допомагати, не очікуючи винагороди. Передусім, це допомога людям похилого віку, дітям, позбавленим батьківського піклування, людям з інвалідністю, безробітним тощо. Зокрема, у статті науковця Тохтарова (2014) зазначено:

Волонтери визнають право на об'єднання за всіма чоловіками, жінками та дітьми незалежно від їхньої расової приналежності, віросповідання, фізичних особливостей, відповідного соціального та матеріального становища; поважають гідність і культуру всіх людей; надають допомогу, безкоштовні послуги особисто або організовано в дусі партнерства і братерства; визнають рівну важливість особистих і колективних потреб людини (с. 5).

У науковому дискурсі поняття «волонтер» використовують як універсальну категорію. Основою волонтерської діяльності є люди з власною волею, з бажанням та почуттям певного соціального обов'язку, що виконують його цілком добровільно. Волонтери можуть допомагати як знайомим, друзям чи навіть родичам, так і всьому суспільству.

Детальне визначення сутності поняття «волонтер» надано у Законі України «Про волонтерську діяльність»:

Волонтери – це фізичні особи, найактивніші представники різних груп населення, які на добровільних засадах здійснюють благодійну, неприбуткову і вмотивовану діяльність шляхом надання волонтерської допомоги, яка має корисний характер для суспільства та держави (2011, с. 1).

Науковці по-різному тлумачать зміст поняття «волонтер». Зокрема, вітчизняні дослідники Безпалько, Зверєва та Веретенко (2015) стверджують, що «волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану,

неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами» (с. 119).

Волонтери приймають участь в добродійних проектах з власної ініціативи, проте їх неможливо назвати «робітниками, які працюють задарма». Дана праця привносить нові ідеї, послуги, забезпечує організацію матеріальної підтримки, формування духу громадськості.

Робота волонтера покликана бути ефективно-організованою і вестися на досить високому професійному рівні. Волонтерами може бути виконана будь-яка робота, що не вимагає виключних фахових компетентностей: добровольці можуть виступати в ролі фахівців інших спеціальностей, як-то вчитель, лікар, політик, дизайнер. Неважливо, яка у волонтера фахова спеціальність, якщо у нього є бажання приносити справжню допомогу та відстоювати соціальну справедливість.

Волонтери можуть займатися справами, якими ніколи не стали б займатися на оплачуваній роботі. Волонтери, що віддають свій час і зусилля організації, хочуть бути її частиною. Вони хочуть мати право голосу і впливати на рішення організації. Фактично те, що інші цікавляться їхньою думкою і враховують їхню точку зору, підтверджує значимість волонтерів для організації. (Главник, Романова, Дружченко, 2006, с. 100).

Волонтерством займаються люди, оскільки бажають кращих соціальних змін та справедливості. Волонтери активно приймають участь в екологічному, політичному, соціальному захисті інтересів громадянського суспільства. У дослідженні вітчизняного науковця Кривоконь (2014) висловлена думка про те, що:

Волонтерство це – безкоштовна, усвідомлена, добровільна діяльність на благо інших. Така діяльність передбачає наявність у людини, що її здійснює, мотивації, не пов'язаної з прибутком; відсутність компенсацій; особисту причетність. Загальноприйнятими є наступні форми

добровільної діяльності: взаємна допомога та самодопомога, надання послуг іншим людям, участь у громадських організаціях, проведення інформаційних компаній та/або захист прав. (с. 232).

Натомість у дослідженні науковців Безпалько, Зверєвої та Веретенко (2015), щодо функцій волонтерів зазначено наступне:

Типові види діяльності волонтерів у соціальній сфері – це догляд за хворими, людьми похилого віку, які перебувають вдома і в спеціалізованих установах, догляд за пацієнтами хоспісів, робота з ув'язненими і допомога їм після виходу на волю, соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю (с. 122).

Також науковці зазначають те, що волонтери приймають активну участь у діяльності різноманітних громадських організацій, благодійних фондів, що здійснюють реалізацію різних соціальних проектів та програм. Зокрема, вітчизняний науковець Бондаренко (2015) стверджує:

Благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом; добровільну діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманістичним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту. (с. 43).

Натомість, дослідники Матвеев, Когут та Гончаренко (2018) пропонують таке визначення, як «волонтерство – це спосіб будувати соціальні відносини; застосовувати на практиці свої моральні та релігійні принципи; одержувати нові навички; знайти соціальну підтримку й друзів; відчувати себе здатним щось зробити; відчувати себе добре» (с. 162).

Уже згадані вітчизняні науковці Главник, Романова та Дружченко (2006) пропонують наступне сукупне визначення поняття:

Волонтерство («добročинність»), як неоплачувана, свідома, добровільна діяльність на благо інших. Волонтером (добровольцем) може стати доросла людина, вміла і відповідальна, яка може присвятити свій час і

уміння добровільній праці в будь-якій сфері громадського життя, де це необхідно. (с. 99).

Стосовно найважливіших рис волонтерства вітчизняні науковці вказують на наступні:

Турбота про людей, солідарність і гуманна корисливість, духовна якість і громадянська чеснота, багате джерело людського досвіду, нові інтелектуальні ресурси, участь і відповідальність як суть активної громадянської позиції, етичний стандарт, який обумовлює якість людських взаємостосунків, забезпечення надійної платформи для відновлення зв'язків між людьми, нове бачення соціальної діяльності. («5 грудня відзначається Всесвітній день волонтера», 2017, с. 1).

Натомість, вітчизняний дослідник Проценко (2014) зазначає, що «волонтерству як соціальній практиці притаманні такі характеристики: значущість; стійкість; відтворення; нормативність; масовість; «розвиваючий» характер; фоновий характер» (с. 83).

Варто зазначити, що у сучасних дослідженнях феномен волонтерства осмислюється переважно з позиції альтруїстичної поведінки особистості, проте не менш вагомим є розгляд його в оптиці індивідуальної психології.

Український соціолог Юрченко (2014) в науковому дослідженні зазначає:

Волонтерство є суспільно-корисною безоплатною діяльністю, яка є чинником формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і може набувати будь-яких форм від традиційних інститутів обопільної допомоги до мобілізованої суспільно-корисної праці під час криз або стихійного лиха, від проявів альтруїзму до структурованої організації волонтерського руху міжнародного масштабу. (с. 526).

Цікавою є думка науковця Коваль (2017) про те, що у волонтерстві можна виокремити ряд аспектів: «безкорисна (неприбуткова) діяльність; суспільно корисна діяльність; соціальна робота; соціальний чи громадянський рух; велика соціальна група; інститут громадянського суспільства» (с. 5).

На сьогодні дослідження соціального феномену волонтерства супроводжується визначенням його в різних аспектах. Глобалізація спричинила появу наукового визначення та активізацію певного взаєморозуміння між різними підходами до визначення волонтерства. Відтак, на наш погляд, можливо окреслити чотири іпостасі волонтерства: взаємодопомога, філантропія чи надання послуг, захист інтересів (лобіювання) та участь в управлінні.

Отож, волонтерство у всіх його проявах – це безкорислива праця, заснована на добродійних ідеях служіння гуманістичним ідеалам, що не передбачає одержання фінансового чи кар'єрного зростання, а має основну чітко сформовану мету – надання допомоги іншим людям.

В джерелах часто ототожнюють терміни «волонтер» та «доброволець». Наприклад, у статті Буркова та Кругла (2019) зазначено, що:

Волонтер - це той, хто став на військову або іншу державну службу за власним бажанням, доброволець; волонтерство - у міжнародному праві - участь добровольців - іноземних громадян у воєнних діях на боці жертв агресії або народу, що веде збройну боротьбу за свободу і незалежність проти іноземного гноблення; доброволець: 1) той, хто вступає в армію з власного бажання, добровільно; 2) той, хто з власної волі береться за виконання яких-небудь обов'язків, якоїсь роботи; волонтер. (с. 549).

Дійсно, етимологічно та історично ці поняття найчастіше ототожнювалися. Разом з тим, поміж ними існують відмінності, усталені сьогоденною практикою їх вживання. На наш погляд, волонтер – людина, яка добровільно виконує роботу без оплати праці, помічник; у випадку з добровольцем акцент ставиться на тому, що людина виконує роботу добровільно, без примусу, що не означає безкоштовно. Також останнім часом термін «доброволець» найчастіше вживається в контекстах, пов'язаних з військовою тематикою.

Достатньо універсальним є визначення волонтерства британським дослідником Джеймс Девідом Смітом (2000):

Суспільно-корисна безоплатна діяльність, яка є чинником формування духовних, морально-етичних, культурних, суспільно-політичних та економічних цінностей і може набувати будь-яких форм від традиційних інститутів обопільної допомоги до мобілізованої суспільно-корисної праці під час криз або стихійного лиха, від проявів альтруїзму до структурованої організації волонтерського руху міжнародного масштабу. (с. 23).

Автор численних наукових праць Вайнілович (2015) розглядає поняття волонтер і волонтерство, як:

Активна участь людей у громадському житті країни, що сприяє покращенню якості життя в загальному сенсі, особистісному росту та поглибленню відчуття солідарності; реалізації основних потреб на шляху побудови більш справедливого та мирного суспільства; економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій та виражається, зазвичай, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій. (с. 408).

Дослідник Бондаренко (2008) сутність поняття «волонтерство» ототожнює із поняттям «добровільна діяльність» та тлумачить як благодійність, отримання задоволення від надання допомоги.

Визначення «волонтерська діяльність» має своє тлумачення, поняття та значення. Наприклад, український науковець Клименюк (2015) зазначає, що «волонтерська діяльність – це широке коло, що включає традиційні форми взаємодопомоги й самопомоги; офіційне надання послуг та інші форми цивільної участі, що здійснюються добровільно на благо широкої громадськості без розрахунку на грошову винагороду» (с. 101).

Вітчизняний дослідник Шумакова (2014) виділяє головні аспекти діяльності волонтерів, а саме: «надання соціально-педагогічної допомоги, підтримки, послуг; реалізація планів, проектів та програм; створення, розвиток і координація соціальної мережі; організація виховних та благодійних заходів й акцій за різним спрямуванням, тематичними напрямками» (с. 350).

Значну увагу вітчизняні дослідники надають концептуалізації основоположних засад волонтерської діяльності. Наприклад, український історик Полякова виділяє наступні: «добровільність та добродійність; законність; гуманність та гідність; спільність інтересів і рівність прав її учасників» (с. 18).

Досить часто в науковому дискурсі виникають суперечки щодо понять «волонтерська діяльність» і «волонтерський рух». Деякі науковці ототожнюють дані поняття. На думку інших дослідників, подібне ототожнення не є зовсім правильним, адже поняття «рух» застосовується для позначення будь-яких змін, що відбуваються.

Вітчизняний дослідник Калениченко (2018) у своєму дослідженні стверджує: «волонтерський рух – це той внесок, який робиться людьми на засадах добровільної діяльності, без матеріального заохочення, для добробуту і процвітання суспільства. Ця діяльність може набувати різних форм: від повсякденних форм взаємодопомоги до спільних дій психологів і соціальних працівників під час кризи» (с. 88).

Вітчизняний науковець Камінська (2016) визначає поняття «волонтерський рух» як «тип колективної дії, спрямований на зміни, та втіленням спільного прагнення всіх суб'єктів волонтерської діяльності до подолання соціальних проблем» (с. 91).

На думку іншого вітчизняного дослідника Зверєвої (2008), волонтерська діяльність представляє собою «добродійну роботу, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот та суспільства в цілому. Саме тому, людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги особам з обмеженими можливостями, хворим особам та соціальним групам, котрі опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером. (с. 221).

У рамках нашого дослідження ми проводимо уточнення змістовних меж цих понять, що втім не заперечує можливості взаємного застосування понять у найбільш загальному вигляді. Волонтерська діяльність розуміється з точки зору конкретики певного виду діяльності та часово-просторового обмеження, а волонтерський рух як узагальнення сукупності усіх видів волонтерської діяльності, що відображає розвиток феномену волонтерства на певному історичному етапі та несе аксіологічну цінність.

У сучасному науковому дискурсі виокремлюють *інституційний* та *суспільний* підходи до розуміння волонтерства. Основна мета інституційного підходу базується на ефективній реалізації соціальної політики, включаючи волонтерські форми, ресурси і практики на основі загальнолюдських і гуманістичних цінностей та традицій. Суспільний підхід аналізує волонтерство як соціальну спільність людей, тобто сукупність суб'єктів добровільної діяльності, що мають спільні інтереси та цінності, соціальну ідентичність, задоволення волонтерською діяльністю.

Таким чином, феномен волонтерської діяльності є наукового затребуваним та багатоаспектним предметом наукових досліджень. Дослідниками надалі генеруються нові визначення, що можуть містити різноманітне смислове означення та індивідуальний підхід до його розуміння, а відтак проблема дефінування та диференціації понять є доволі актуальною.

1.2. Зміст та організаційно-правове поле волонтерської діяльності

Волонтерство – це добровільна діяльність людей, спрямована на підтримку, піклування та зміцнення людського потенціалу. Сутність волонтерської діяльності полягає у її суспільній користі, систематичній та вмотивованій праці осіб, що здійснюється останніми із власної ініціативи.

З метою підвищення ефективності та значущості власної діяльності волонтери об'єднуються у волонтерські організації та добродійні об'єднання.

Не менш вагомою є роль волонтерів у запобіганні державній монополізації в різних сферах суспільного життя.

Волонтерські організації є вагомим учасником процесу розвитку кожної країни, адже їхніми зусиллями надається допомога тим верствам суспільства, що найбільше цього потребують. Крім цього, такі об'єднання безпосередньо впливають на економіку держави, збільшуючи національний дохід та створюючи робочі місця.

У статті науковців Ворначева та Полубюк (2015) зазначено, що «за підсумками міжнародних досліджень, проведених у зв'язку з оголошенням 2001 року Міжнародним роком волонтерів, ООН у власних 12 резолюціях рекомендувала усім країнам врахувати необхідність розвитку волонтерського руху у своїх програмах соціально-економічного розвитку, ліквідувати законодавчі бар'єри, що перешкоджають волонтерській діяльності, надати правовий статус та соціальний захист волонтерам. А 2011 рік було проголошено Роком волонтерства у Європейському Союзі. (с. 60).

Щоб підкреслити значення волонтерської праці та подолати бар'єри, які все ще стоять перед волонтерським рухом, «Європейська Комісія визначила чотири головні цілі Європейського року волонтерства: зменшення перешкод для волонтерства в ЄС; зміцнення волонтерських організацій і покращення якості волонтерства; суспільне визнання волонтерської діяльності; збільшення обізнаності з її цінностями та важливістю» (Брик та ін., 2016, с. 11).

Розвиток волонтерської діяльності характеризується активним пошуком нових підходів, засобів, технологій, форм та напрямів у вирішенні соціальних проблем громадян. На сьогодні існує правова база, що захищає права і регулює обов'язки кожного волонтера, волонтерських організацій та об'єднань.

Організаційно-правове поле волонтерської діяльності базується на її комплексності. На підставі різних законів та нормативних документів формуються виконавські та самоврядні організації волонтерської діяльності, що

діють власне з населенням. Чинне законодавство обумовлює формування відповідних положень для ефективного функціонування волонтерської роботи.

У світовому вимірі сутнісне значення волонтерства підтверджується його визнанням ООН, як добровільної суспільно-корисної діяльності, що є складовою будь-якої соціальної стратегії, націленої на вирішення проблем людства. Відповідно до положень та рекомендацій ООН щодо підтримки волонтерської діяльності, урядам усіх країн пропонується включити волонтерство у плани розвитку держави як компонент в системі багатoproфільної структури добровільної допомоги.

Важливими документами міжнародної правової бази волонтерства вважається: Загальна декларація прав людини (1948), Конвенція про права дитини (1989), Резолюції та рекомендації ООН щодо волонтерства (2000, 2002), Загальна декларація волонтерства, прийнята на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (2001) (Ларіонова, & Кратінова, 2017, с. 9). У цих документах визначено основні положення, принципи, права та цінності волонтерства.

У документах Конгресу Міжнародної асоціації волонтерів, представлених на XI Всесвітній конференції в Парижі 14 вересня 1990 р. зазначається:

Волонтерство – це особиста добровільна, активна, спільна участь громадянина в житті спільнот для реалізації основних людських потреб та покращення якості життя, економічного і соціального розвитку. Волонтерська діяльність ґрунтується на засадах людяності, добровільності, гуманності, спільності інтересів, а також відповідальності за долю суспільства, що робить свій внесок у вирішення соціально значущих проблем країни. («Загальна декларація волонтерів», 1999, с. 3).

У 2001 році в Амстердамі на XVI Всесвітній конференції у «Загальній декларації про волонтерську діяльність» було ухвалене наступне визначення волонтерства:

Спосіб підтримки та зміцнення таких людських цінностей як піклування та надання допомоги членам громади; використання кожною людиною своїх прав та обов'язків як члена певної громади в процесі навчання та розвитку впродовж усього життя шляхом реалізації всього людського потенціалу; взаємодія між людьми незважаючи на всі відмінності для спільного життя у здоровому стабільному суспільстві, спільного вироблення нових способів вирішення проблем, що виникають. («Декларація про волонтерську діяльність», с. 1).

В Україні першим офіційним документом вважається Постанова Кабінету Міністрів України у 2003 році, в якому було затверджено базові положення про волонтерську діяльність у наданні соціальних послуг. Згодом постанова втратила свою чинність у зв'язку з ухваленням 19 квітня 2011 року Закону України «Про волонтерську діяльність». Також в Україні видано низку нормативно-законодавчих документів щодо розвитку волонтерського руху, а саме Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992 р.), Закони України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.), «Про соціальні послуги» (2003 р.), «Про громадські об'єднання» (2011 р.) та ін. Фактично, починаючи з 1992 року Верховна Рада України прийняла низку законодавчо-нормативних документів, що визначають положення, цілі, призначення, права та обов'язки волонтерства. З кожним роком поступово вносяться певні корективи та доповнення до цих законів та постанов.

Основним законом для діяльності волонтерських організацій є насамперед Закон України «Про волонтерську діяльність» (2011), де серед іншого зазначено, що волонтерство є наступним:

Добровільною, соціально спрямованою, неприбутковою діяльністю, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – добровільні послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю (с. 1).

У статті 5 Закону України «Про волонтерську діяльність» (2011), що має назву «Організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів, їхні права та обов'язки» визначено головні принципи залучення осіб до волонтерської діяльності. Розглянемо деякі з них. Отже, волонтерські організації можуть:

Залучати інші установи і організації, які є неприбутковими; установи та організації мають право укласти договори або не укласти про провадження волонтерської діяльності у порядку визначеному у Законі; отримувати кошти та визначати основні напрямки здійснення волонтерської діяльності, видавати посвідчення про діяльність, відшкодовувати витрати волонтерам, страхувати здоров'я та життя волонтерів (с.10).

Також основними принципами волонтерської діяльності згідно із статтями цього ж Закону є:

Забезпечення волонтерам безпечних та належних для життя і здоров'я умов здійснення волонтерської діяльності; здійснення підготовки волонтерів; надання волонтерам достовірної, точної та повної інформації щодо змісту та особливостей провадження волонтерської діяльності; забезпечення вільного доступу до інформації, що стосується здійснення волонтерської діяльності організаціями та установами, які залучають до своєї діяльності волонтерів (с.12)

Визнання праці волонтерів як суспільно-корисної діяльності визначено у низці законодавчих документів, в числі яких Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» та «Про соціальні послуги». Зокрема, згідно зі статтею Закону України «Про соціальні послуги» (2019) волонтером визнається «...фізична особа, що добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно-корисний характер» (с.1).

Отож, за результатами дослідження різних документів, що стосуються законодавчого забезпечення волонтерської діяльності, можна з певністю сказати, що в Україні на сьогоднішній день в цілому існує досить стійка

нормативно-правова база волонтерської діяльності загалом, що постійно потребує внесення змін і доповнень в контексті змістовних та формальних змін власне волонтерства як соціального феномену.

1.3. Волонтерський рух в системі соціальної роботи

Соціальна робота з'явилась понад сто років тому саме як різновид професійної діяльності із надання фінансової допомоги, підтримки, створення умов і покращення життя людям, що опинилися в скрутній ситуації. Соціальна робота у своїй діяльності використовує рідні методи та прийоми для задоволення різних потреб суспільства, в тому числі через використання соціально-психологічних та педагогічних прийомів із надання допомоги людям. Відтак, можемо констатувати, що у формуванні стратегії соціальної роботи, допомоги та захисту населення активну участь приймають волонтери.

У багатьох країнах світу волонтерська діяльність домінує в системі соціального захисту населення, адже саме волонтер є важливим координатором допомоги та підтримки вразливим категоріям населення. Послуги волонтерів покращують систему соціальної роботи в цілому.

У сучасних розвинутих країнах волонтерський рух є основою системи саморегуляції у соціумі. Показовим прикладом цієї традиції виступає волонтерський рух в американській історії, апогеєм якого слід вважати кінець ХХ століття коли близько 50% американців займалися волонтерською роботою в тій чи іншій формі:

Близько 40 % населення бере участь у волонтерській діяльності у Канаді. Найбільше зростання інтересу до волонтерської діяльності спостерігається серед 20-30-річних осіб. Подібними до наведених прикладів є й волонтерство у Європі. В Англії майже половина її населення бере участь у волонтерській діяльності. Високий рейтинг волонтерство має у таких європейських країнах як Франція (19 %), Нідерланди (36 %), Данія (25 %) та Ірландія (39%). (Ларіонова, & Кратінова, 2017, с. 5).

Чимало науковців вивчають та досліджують взаємозв'язок та ефективність роботи волонтерів та волонтерських організацій, зокрема у співпраці з різноманітними соціальними службами. Вітчизняний вчений Корнієвський (2015) вважає, що існує велика кількість добровільних помічників в соціальних службах, і їх кількість постійно зростає:

Неможливо визначити реальний кількісний склад учасників волонтерського руху через постійне його поповнення, небажання афішувати свою діяльність і напівлегальність частини волонтерських організацій. Проте саме такі гнучкі форми волонтерської діяльності виявилися найбільш продуктивними. Обхід бюрократичних процедур за умови екстраординарних обставин приводив до економії часу, що позитивно вплинуло на якість волонтерських послуг» (с. 98).

Держава підтримує громадську ініціативу щодо розвитку волонтерської діяльності, тим самим забезпечує і гарантує передбачені законами права, інтереси волонтерських організацій та одержувачів волонтерської допомоги. За результатами наукових досліджень вітчизняних фахівців Тимченко та Шмаріної (2015) вдалося дійти до наступних висновків:

В сучасних умовах потрібне усвідомлення громадськістю, державними органами важливості оптимізації різноманітних аспектів соціального розвитку. Соціальні проблеми мають неухильно розв'язуватись, успіх бажаних змін залежатиме від кваліфікації працівників, зайнятих соціальним обслуговуванням і захистом, що передбачає відповідну підготовку кадрів; вона стає завданням першочергової ваги у здійсненні нової політики країни. Формування великого руху добровольців є одним з важливих шляхів до продуктивної соціальної роботи в будь-якій державі» (с. 154).

Волонтерський рух є найбільш важливим інструментом соціальної роботи. За будь-яких обставин соціальну роботу і волонтерство розглядають як цілісну систему, спрямовану на поліпшення життєдіяльності людини. Сьогодні необхідність волонтера в соціальній роботі зросла як ніколи. З посиленням

проблем навколишнього середовища, зростанням загрози для здоров'я населення, бідністю, безробіттям постала нагальна потреба у волонтерах, котрі б взяли частину відповідальності на себе.

Українські науковці Бех, Лукашевич та Туленков (2008) вважають, що волонтери та соціальні працівники повинні працювати спільно:

Методи соціальної роботи є інструментами управлінської діяльності як волонтера, так і кадрового соціального працівника, а також релевантні діяльності керівників органів соціальних служб різного рівня, що передбачає необхідність досягнення компромісу. Компроміс полягає у тому, що до провідних методів соціальної роботи треба відносити такі засоби професійної діяльності персоналу та волонтерів, які вживаються ними за будь-яких обставин і у будь-якому стані клієнта. (с. 177).

Вивчаючи систему роботи волонтерів в соціальній сфері, потрібно визначити, в яких основних напрямках здійснюється їх діяльність. Саме тому, важливим є дослідження основних груп волонтерів та головних правил в соціальній роботі.

Волонтерів умовно можна поділити на тих, які працюють при центрах соціальних служб та тих, які є членами різних громадських організацій. Головною рисою кожного волонтера, що працює в соціальній сфері є соціальна активність, «...у якій виявляється творче, свідоме ставлення до суспільного життя; свідоме ставлення до соціальних цінностей соціуму, що виражається в енергійності, працездатності, небайдужості до всього, що відбувається навколо, прагненні розбудити ініціативу людей, зробити їх співучасниками соціально-педагогічного процесу. (Буда, 2014, с. 134). Власне сама активність особистості виражається в різноманітній діяльності з перетворення навколишнього світу, зміни власного психічного світу та формування в себе потрібних соціальних якостей.

Створення потрібної атмосфери та формування потрібних якостей у волонтерів забезпечує високу ефективність надання потрібної допомоги для

людей, що їх потребують. Для визначення списку даних якостей було створено Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України.

На основі положень Етичного кодексу визначені норми етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи, що здійснюють волонтерську роботу: «завжди пам'ятати про інтереси людини, якій надається допомога; захищати права особи, котра потребує підтримки й допомоги; бути доброзичливим, уважним у роботі, вміти вислуховувати; ставити службовий обов'язок над усе, бути відданим своїй професії; бути зразком етичної поведінки, носієм високих моральних якостей; уміти не піддаватися впливам, залишатися об'єктивним, діючи в межах своєї компетентності; виходити з позиції милосердя, виконуючи різні ролі; прагнути до самовдосконалення, підвищення своєї професійної майстерності; персонально відповідати за свої дії; зберігати й захищати гідність, честь та права своїх колег; активно співпрацювати з іншими особами, організаціями, від яких залежить добробут людини, якій надаються послуги та ін.» (Сокіл, 2018, с. 32).

Волонтерська робота ґрунтується на засадах конфіденційності, оскільки при роботі волонтера в соціальній сфері потрібно мати індивідуальний підхід до кожної людини з урахуванням її потреб та особливостей, враховувати результати наукових досліджень, досвід та кращі практики соціального супроводу людей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Також волонтер повинен мати потребу в постійному підвищенні своєї професійної компетентності, адже з часом змінюється і підхід до вирішення проблем у тих чи інших ситуаціях.

Державні та комерційні структури, що звертаються до волонтерів, спільно планують свою роботу відповідно до першочергових завдань. У змісті волонтерської діяльності та соціальної роботи багато спільного, але деякі їхні принципи роботи різняться.

Якість роботи волонтерів найчастіше детермінована рівнем їх мотивації, на який соціальні організації можуть впливати шляхом відзнак чи заохочень

різного характеру. Як зазначають вчені Ларіонова та Креатінова (2017) у своєму дослідженні: «мотивацією для такого типу волонтерів є як «досягнення», так і «приєднання», що часто має вигляд чудової можливості залучитися до роботи та проявити себе у справі. Мотивація волонтерів, які працюють тимчасово, – це не відчуття себе у групі, а лише визнання власних досягнень. Визнання є для них мірою вдячності з боку організації, що дає їм змогу просуватися вперед» (с. 8).

Соціальний працівник, який працює в громаді, здійснює свою роботу систематично і послідовно, виявляючи при цьому лояльність до організації, де працює. Особливості організації та здійснення соціальної роботи детермінували виокремлення вітчизняними дослідниками її трьох провідних моделей: локального розвитку, соціального планування, соціальних акцій. Розглянемо більш детально кожен з них.

Модель локального розвитку – «це організація самодопомоги; збереження демократичних взаємовідносин, традицій; організація групових дискусій і взаємодії груп із зацікавленими особами; виконання ролі координатора, вчителя соціальних умінь; створення груп, орієнтованих на вирішення завдання; дотримання концепції раціоналізму; залучення клієнтів до вирішення проблемних ситуацій» (Сокіл, 2018, с. 33).

Наступна модель – модель соціального планування – включає такі компоненти як: «розгляд проблемно-орієнтованих завдань; вирішення соціальних проблем і проблем, пов'язаних із психічним і фізичним здоров'ям; накопичення фактів і раціональне розв'язання проблем; фактори для вибору тактики і техніки діяльності – консенсус-конфлікт; виконання ролі фасилітатора, аналітика, виконавця програм; клієнти розглядаються як споживачі соціальних послуг» (Сокіл, 2018, с. 33).

Нарешті, модель соціальних акцій передбачає: «вирішення питань соціальної несправедливості і депривації; формування об'єднань, спрямованих на подолання негативних явищ; фактори для вибору тактики і техніки

діяльності – конфлікт, соціальні конфронтації, директивні акції; соціальний працівник виступає у ролі адвоката, агітатора, брокера; клієнти розглядаються як жертви соціальних обставин» (Сокіл, 2018, с. 33).

Сучасне соціальне середовище зумовлює конкретні вимоги до професійної компетенції соціальних працівників та волонтерів. Важливими є вміння правильно аналізувати отриману інформацію, проводити наукові дослідження на основі соціальних та психологічних статистичних даних, що є передумовою адекватного розуміння ситуації та шляхів подолання проблеми.

Попри те, оперативна соціальна допомога доволі часто потребує від волонтерів наявності компетенцій, що виходять за межі сфери суто професійного профілю соціального працівника. Сучасними волонтерами стають юристи, лікарі, психологи, фахівці, що окрім безпосередньої професійної діяльності, здійснюють різні види соціальної роботи, спрямованої на подолання і вирішення низки проблем споживачів соціальних послуг. Отож, «допомога у цьому випадку має синтезуючий характер, оскільки кожен спеціаліст привносить у загальний процес соціальної роботи свої знання та уміння, використовуючи свої повноваження і компетенцію» (Тимченко&Шмаріна, 2015, с. 153). Ефективна волонтерська діяльність дозволяє організаціям позбутись обмежень, залучаючи ті людські суспільні ресурси, які необхідні для виконання завдань.

На сьогодні, головними пріоритетними напрямками роботи волонтерів у соціальній сфері є: «профілактика правопорушень та негативних явищ у молодіжному середовищі; профілактика розповсюдження соціально-небезпечних хвороб (у т. ч. ВІЛ/СНІДу), формування здорового способу життя (у т. ч. профілактика вживання ПАР); проведення профілактичної роботи із сім'ями/особами, які опинилися у складних життєвих обставинах; проведення профілактичних бесід з дітьми і молоддю з функціональними обмеженнями» (Буда, 2014, с. 133).

В Україні у порівнянні з попередніми роками значно активізувалася робота волонтерів з вразливими категоріями дітей. Крім того, значна кількість волонтерів були залучені до інших напрямків роботи (розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів, соціальної реклами, участь у проведенні акцій та до роботи на «Телефоні Довіри»). Відтак, сучасний волонтерський рух як вийшов на якісно новий рівень свого розвитку, де є місце дієвій співпраці волонтерських об'єднань та соціальних організацій.

Таким чином, сучасний стрімкий розвиток різних країн світу, покращення їх соціально-економічного, демократичного, гуманістичного стану суспільства, постало питання залучення людей до світового волонтерського руху як його важливої і результативної складової. Багато вчених вивчають питання волонтерської діяльності та досліджують основні теорії походження, засади існування, напрями і форми волонтерства.

У науковому дискурсі поняттям «волонтер» визначають людей з власною волею, з бажанням та почуттям певного соціального обов'язку, що допомагають населенню цілком добровільно. Зміст волонтерської роботи полягає у тому, що це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами безоплатно з метою досягнення суспільного благополуччя.

Нині в Україні існує стала база нормативно-правових документів, що характеризують основні принципи та засади волонтерської діяльності, серед яких Закон України «Про волонтерську діяльність», Закон України «Про громадські об'єднання», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про соціальну роботу з дітьми, сім'ями та молоддю» та ін. Також важливим у визначенні роботи волонтерських організацій є і міжнародні нормативно-правові акти, такі як Загальна декларація прав людини та Загальна декларація волонтерства (2001).

На початку XXI століття контекст тривалих історичних взаємин волонтерства та соціальної роботи набуває нових вимірів, що зумовлено розширенням сфер діяльності кожного з них. Головний зміст трансформацій

полягає у розумінні волонтерської діяльності як форми соціальної роботи, об'єднує людей зі всього світу навколо мети подолання глобальних проблем сучасності.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСТВА ТА ЙОГО СУЧАСНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

2.1. Волонтерство в європейських країнах та США: генезис та розвиток

Історичні вектори розвитку волонтерства зумовлені значною мірою контекстом соціальної політики країни. Виникнення волонтерства як нового напрямку безкорисливої допомоги є результатом зростання соціальних потреб людства, а важливим аспектом його розвитку стають обставини, що прямо чи опосередковано впливають на необхідні умови життєдіяльності.

В умовах динамічних змін соціальної дійсності в європейських країн та США актуальність волонтерства все більше набирає обертів. Волонтерська діяльність стає відображенням суспільно-значимих проблем в різні періоди становлення та розвитку певної країни. Волонтерство має постійно діючий інноваційний та творчий характер, тому що люди, які займаються цією діяльністю, на шляху своєї досконалості перманентно використовують свій фізичний та інтелектуальний потенціали.

На сьогодні волонтерська діяльність виступає надпотужною силою розвитку суспільства. Тому Генеральна Асамблея ООН у 1985 році запропонувала відзначати Міжнародний день волонтерів 5 грудня як знак визнання їхнього вагомого внеску в соціальний, економічний, політичний, культурний благоустрій суспільства та країни. Окрім того, 2011 рік ЄС оголосило роком волонтерства.

Волонтерська діяльність є невід'ємною складовою громадянського сектору будь-якої держави та соціально-культурним феноменом суспільства, адже кожній державі, як і кожній людині, потрібна соціальна допомога. Саме в такій ситуації значну роль у розвитку та добробуті держави і суспільства відіграє волонтерство. «Волонтерство є важливим, популярним і поширеним засобом безкорисливої праці небайдужих добровольців, які вирішують складні проблеми людства та навколишнього середовища. Так, наприклад, до

волонтерської діяльності залучено у Франції 19% населення, США – майже 56%, Японії – 26%, Німеччині – 34%» (Ванюшина, 2015, с. 275).

Особи, які допомагають та приносять користь іншим людям і суспільству на основі доброї волі, є волонтерами. За власним бажанням вони намагаються бути продуктивними та максимально корисними. Волонтером може бути будь-яка людина, незалежно від статті, віку, релігії та інших особливостей, яка має бажання допомагати, не очікуючи при цьому на винагороду. Передусім, мова йде про допомогу людям похилого віку, дітям, позбавленим батьківської опіки, безробітним та ін.

Волонтерська діяльність в історичному поступі стала предметом спеціальних досліджень низки авторів, в числі яких А. Капська (2005), Л. Бостон (2017), З. Маєцька (2017), Т. Кузьма (2014), Н. Ларіонова (2017), Л. Моргай (2019), С. Тимченко (2015), і саме їх напрацювання дозволили узагальнено представити історичний розвиток цього феномену.

Перші витoki доброчинної діяльності відомі ще з давніх цивілізацій Єгипту, Китаю, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, зміст якої виявлявся у турботі членів суспільства один про одного, забезпеченні достойного рівня життя людей. Таких людей, які займалися суспільно-корисною справою, називали доброчинцями, благодійниками, громадськими діячами, меценатами.

Волонтерська діяльність в епоху Середньовіччя набуває релігійного характеру, зумовлену фактом того, що релігія відігравала важливу роль у розвитку соціально-політичного устрою країни. У Візантії під час великих церковних свят імператор сам роздавав милостиню жебракам. Дедалі частіше почали наслідувати його приклад і інші заможні люди того часу. Саме у Візантії з'явилися перші притулки для потребуючих людей.

В цілому історія волонтерства нерозривно пов'язана з принципами християнських чеснот. Церква надихала на безкорисливе служіння, допомогу та підтримку нужденним. Так, Василем Кесарійським в 370 році був виданий перший монастирський «Устав», у якому зазначалося, що держава повинна

визнати благодійну діяльність як безкорисливу працю та підтримувати її у всіх можливих проявах.

З XI століття в Нідерландах та Німеччині починають працювати жіночі громади та організації по догляду за хворими, що заклали початок інституту сестер милосердя. Особливо примітною стає діяльність жіночих громад, що функціонували в Парижі під час епідемії чуми в 1348 році. Волонтери допомагали хворим жінкам та дітям, а також надавали першу медичну допомогу військовим.

Наступний етап розвитку європейського волонтерства припадає на XV–XVI століття, коли держава починає боротьбу із зменшенням кількості бідного населення. Так, у науковому дослідженні Бостон та Маєцька (2017) зазначено, що «...в Англії указами короля Генріха VIII у 1531-1534 рр. на церковні парафії було покладено обов'язок утримувати своїх бідних прихожан, щоб не допускати їх до жебрацтва; з цією метою парафіям було надані права збирати з прихожан «добровільні» пожертви, накладати пеню в разі відмови» (с. 38). У контексті цього слід відзначити періоди правління короля Едуарда VI (1551 р.) та королеви Єлизавети I (1601 р.), які створювали будинки турботи для злидених людей.

У Франції перші спроби залучення громади до волонтерства припадають на перше десятиліття XVII ст. Зокрема, у 1617 році було створено благодійну організацію, метою діяльності якої став догляд за пораненими та хворими. Ця організація, до якої входили виключно жінки, набула суспільно-державного значення, адже працювала під керівництвом Людовика XIV.

У західноєвропейських країнах у XVII–XVIII століттях волонтерський рух тісно взаємодіє з державою. Піклувальні установи, що створювалися приватними особами за рахунок держави, намагалися допомагати тим, хто не мав постійного заробітку. Наприклад, у Німеччині в 1788 р. було засновано організацію «Зразкове загальне піклування про бідних», завданням якої було

створення необхідних умов для покращення життя нужденних шляхом забезпечення останніх житлом, одягом, допомогою у пошуку заробітку тощо.

XIX століття в історії розвитку світового волонтерства є особливим та важливим етапом, для якого характерними стають постійні військово-політичні конфлікти між країнами. Саме конфлікти військово-політичного характеру спричинили масове поширення громадського руху на волонтерських засадах. Відтак, до певного історичного часу термін «волонтер» вживався виключно стосовно людей, які за власним бажанням вступали до лав військових службовців.

У таких країнах як Великобританія, Франція, Італія, Німеччина, США створювалися волонтерські полки та батальйони, що слугувало основним засобом комплектування армії. Недарма, у багатьох сучасних тлумачних словниках термін «волонтер» часто диктується як «особа, яка добровільно поступила на військову службу».

Окрім того, у європейських країнах та США на початку XIX століття волонтерство почало активно розвиватися саме як рух «дружніх візитерів». Останніми ставали переважно сестри милосердя, місіонери, самаритяни. Також активну участь приймали громадські та релігійні діячі. У цей час з'являються перші міжнародні благодійні табори добровольців та європейські служби добровільної праці.

Проте починаючи з другої половини XIX століття, у зв'язку зі стрімким розвитком волонтерського руху у світі, термін «волонтерство» починає розглядатися як безкоштовна, цілеспрямована, суспільно-корисна праця, яка надається добровольцями з власної ініціативи для формування кращих умов життя людей. Населення групувалося і допомагало один одному в питанні благоустрою життєдіяльності: будували будинки, дороги, збирали врожай та ін.

Подальший історичний шлях волонтерства відзначений 1859 роком, коли французький письменник-журналіст Анрі Дюнан створив організацію під назвою Червоний Хрест, члени якої були покликані безоплатно надавати першу

медичну допомогу пораненим бійцям, під час Австро-італо-французької війни. У 1901 році Анрі Дюнан став лауреатом Нобелівської премії миру, а його принципами волонтерської діяльності керуються і до сьогодні. Саме ця історична подія і стала точкою відліку для становлення волонтерського руху у всьому світі.

Знаковою подією в історії розвитку волонтерства стало створення Товариства Червоного Хреста, що надавало допомогу полоненим і цивільному населенню. Зокрема, у Швейцарії в 1863 році на базі організації «Суспільна користь» розпочав свою діяльність Міжнародний комітет допомоги пораненим, згодом відомий під назвою Міжнародний комітет Червоного Хреста. Головними завданнями організації стали надання активної медичної, гуманітарної та психологічної допомоги військовим та цивільному населенню.

У Великобританії в 1869 році було створено Товариство організованої благодійності, в рамках діяльності якого жінки із забезпечених родин допомагали бідним, а відтак розвиток волонтерської роботи не припиняв своєї діяльності, а, навпаки, розвивався в різних аспектах соціальної допомоги, підтримки та опіки нужденним.

Починаючи з другої половини XIX століття, у Німеччині волонтерська діяльність стає досить потужним рухом допомоги. Працює велика кількість створених благодійних фондів, які підтримують усі форми соціалізації суспільства. Зокрема, було створено першу Німецьку добродійну спілку турботи про бідних. Держава завжди, в усі часи, відігравала значну роль у підтримці волонтерів, які тісно співпрацювали на користь країни.

На сучасному етапі в Німеччині термін «волонтер» і «волонтерство» зустрічаються рідко; натомість використовується термін «діяльність на громадських засадах». Волонтери цінують свою працю і для них ця діяльність означає більше, аніж надання підтримки та допомоги. Волонтерство становить значну частину суспільної, політичної та економічної діяльності країни, забезпечуючи солідарність і стабільність держави.

На початку XX ст. історичний розвиток волонтерського руху набув свого найбільшого розквіту. У 1910 році в Японії створено першу волонтерську організацію під назвою «Хоумен інн» («Мінсей інн»), в якій волонтери разом з урядом тісно співпрацювали заради добробуту громадян. На той час існувало безліч різних волонтерських центрів-представництв з країн Австрії, Англії, Німеччини та Швеції, котрі працювали майже в усіх куточках Японії. Насамперед, це були молоді військові юнаки, які готові були надавати допомогу постраждалим у Першій світовій війні.

У Франції після Першої світової війни саме молодь відновлювала зруйновані війною місця, де були запеклі бої між Німеччиною та Францією. Створена ще в 1920 році Міжнародна громадська служба (Service Civil International) в повоєнний час займалася відновленням селищ, будівництвом будинків, допомогою нужденним.

Починаючи з 30-х років XX століття волонтерська допомога швидко почала поширюватися і розцінювалася як засіб встановлення дружніх відносин між молодими людьми різних європейських країн. Під час економічної кризи в європейських країнах широко створювали волонтерські організації для того, щоб допомогти безробітним людям.

У 1934 році Міжнародна громадська служба направила волонтерів-європейців до Індії для допомоги бідним верствам населення. На думку дослідників історії волонтерства, «...ця команда стала попередником таких організацій як British Volunteer Programme, US Peace Corps, Deutsche Entwicklungsdienst та інших груп» («История развития волонтерства», с. 1).

Не менш вагомий внесок був зроблений волонтерами по завершенню Другої світової війни. «По завершенню війни молоді волонтери брали надважливу участь у відтворенні Європи... будівництві центру Варшави, відновлення зруйнованих міст західної Європи, спорудження автомагістралі Bratsvo-Edinstvo (Братство-Єдність) в Югославії...» («История развития волонтерства», с. 1).

Наступний знаковий період в історії волонтерства пов'язаний з періодом Холодної Війни, коли виникла дієва потреба залучення людей до своєчасної допомоги як військовим на полі бою, так і постраждалому населенню. Завдяки ЮНЕСКО та Координаційному Комітету Міжнародних волонтерських організацій, створених у 1948 році, волонтерські організації здійснювали благочинну діяльність для потреб суспільства.

У кінці XX століття в Італії волонтерство офіційно визначилося зі своїм офіційним статусом, оскільки до цього часу воно не було поширеним серед італійського суспільства. Однією з найбільш вагомих благодійних організацій став Італійський фонд волонтерства, заснований з ініціативи Римської ощадної каси. Даний фонд надавав добродійні послуги, консультації тощо. Також в Італії до цього часу працює Постійний комітет голів волонтерських організацій та фондів, «...що представляє інтереси двох мільйонів волонтерів перед урядом, парламентом, церквою, різними суспільними інститутами» (Буздуган, 2016, с. 10).

В Ізраїлі у 1970 році була створена національна цивільна служба, метою якої було забезпечення можливості волонтерського служіння для релігійних єврейських дівчат, що згідно із законом не повинні були проходити військову службу.

Перші витoki зародження волонтерства в США припадають на період воєнних дій між північними і південними штатами. У цей історичний час важливу роль зіграли жіночі благодійні комітети, що створювалися при шпиталях та лікарнях.

Сотні жінок, а з ними – молодь, безкорисливо віддавали свої знання і досвід самотнім матерям у питаннях виховання дітей, а також самим дітям, позбавленим з огляду на різні причини батьківського тепла. Це стало початком нового і абсолютно унікального соціально-педагогічного явища – волонтерства або добровільного соціального служіння, яке поступово розповсюдилося на всі континенти («Міжнародний волонтерський рух, с. 3).

У дослідженні історії розвитку волонтерства в США науковий інтерес викликають розвідки вітчизняного дослідника Романкова (2015), що серед іншого зазначає: «у США волонтерська робота була започаткована студентами, які працювали в переважній більшості з населенням в сеттльмент-центрах, що виникли за аналогією з європейськими кварталами в колоніях як центри соціальної допомоги для місцевого населення, благодійні установи на зразок Тойнбі-Холл, заснованого священником С. Барнетом у 1884 р. у бідній частині Лондона» (с. 57).

Надалі це дало поштовх до створення великої кількості благодійних англійських та американських установ в різних містах, де студенти об'єднувалися в добровільні групи і заселяли спершу квартали Лондона, а далі решту території Великобританії. Вони, перш за все, хотіли відчувати на собі бідність, і таким чином знали всі реалії тогочасних проблем.

Особливим етапом у розвитку волонтерства стали 30-ті роки ХХ століття, коли президентом Ф. Рузвельтом була утворена волонтерська організація Civilian Conservation Corps, метою якої стало зниження рівня безробіття серед населення. Наступною знаковою подією стало створення у 1961 році тодішнім президентом Дж. Кеннеді волонтерської організації «Служба миру».

У США волонтерською діяльністю займалися більше 50 % населення. А з 1993 року, за президента Б. Клінтона, волонтерський рух досяг найбільшого розквіту, оскільки волонтерські служби почали масово фінансуватися державою.

У 2003 році в США при активній підтримці Д. Буша було створено Корпус свободи США та Президентську раду із служб громадської участі для підтримки і координації волонтерської роботи. Створено чималу кількість волонтерських центрів, розроблено ряд державних програм на підтримку праці добровольців, доповнюваних добровольчими програмними корпораціями.

На сучасному етапі волонтерство у США є важливою складовою демократичного суспільства. Волонтерською діяльністю займаються понад 50% населення американців. Як зазначено у праці українського науковця Калениченка (2008):

Троє з кожних чотирьох американських громадян регулярно вносять кошти на благодійні цілі, виділяючи щорічно понад 1000 доларів з родини. На ці особисті внески приходиться майже 90% усіх благодійних внесків. Фонди й ділові корпорації при всій своїй значимості надають лише 10% усіх внесків на благодійність, в якій беруть участь люди з різними рівнями доходу, і люди з низькими доходами часто бувають щедрішими, ніж багатші (с. 24).

У дослідженні авторів Горелова та Корнієвський (2015) аргументовано доводить, що в багатьох країнах діяльність волонтерів приносить суспільний прибуток і забезпечує внесок у ВВП від 4% до 8 %. Вони стверджують, що «...фінансовий еквівалент волонтерської праці на рік в США становить більш як 5300 млрд дол.» (с. 7).

На окрему увагу заслуговують форми волонтерської діяльності в США. Зокрема, у іншій статті вже згаданого дослідника Горелова Д. (2015) зазначені такі форми:

спорудження й обладнання спортзалів школи за кошти членів місцевої громади; діє програма «сусідський нагляд»; тренування спортивних дитячих команд поліцейськими; збирання учнями герметично закритих продуктів, розподіл їх між бідними в День подяки; надання окремими сім'ями допомоги людям, потерпілим від торнадо; відвідування на волонтерських засадах підготовчих занять старшокласниками, майбутніми учасниками підліткового суду, їх участь у судах в ролі присяжних, адвокатів, сторони обвинувачення; розбудова релігійними громадами церков, каплиць на території приватного університету (с. 22).

Волонтерська діяльність вносить свою частку практичної соціальної допомоги не тільки у вирішенні різних соціальних, політичних, екологічних проблем людства, а й допомагає у боротьбі з тероризмом. На сучасному етапі

волонтерські організації існують в понад 80 країнах світу, а відтак ці країни надають беззаперечну підтримку розвитку волонтерського руху.

На сучасному етапі, як засвідчує практика, волонтерською діяльністю активно займаються 110 мільйонів людей по всьому світі. У 1982 році створено Альянс Європейських волонтерських організацій, змістом діяльності якого є координація низки волонтерських організацій та спілок, розташованих на європейському континенті.

За дослідженнями Романкової Л. (2015) «волонтерський рух поширений у багатьох країнах світу. За результатами опитування, у Франції до нього залучено 19%, в Німеччині – 34%, в США – майже 56%, в Японії – 26%. Зростання його значимості демонструє і той факт, що Генеральною Асамблеєю ООН було проголошено 2001 рік міжнародним роком волонтерів (МРВ). Основними цілями проведення МРВ були визначені: підвищення рівня визнання волонтерської діяльності, допомога та сприяння їй, популяризація, створення поширення та обміну інформації про неї. Вагомою умовою виконання поставлених завдань є співпраця таких секторів суспільства як громадські організації, держава, приватні особи» (с. 61).

Бажання виконувати роботу на волонтерських засадах не є рідкісним явищем. За результатами досліджень відчизняного науковця Ворначевої Л., від чверті до половини дорослого населення країн Європи та Америки брали участь у будь-якій волонтерській діяльності за поточний рік. Звичайно, частота випадків регулярної діяльності значно менша. При цьому частіше волонтерами стають жінки віком від 35 до 44 років, що мають оплачувану роботу, особливо ті, хто є висококваліфікованими професіоналами або займають керівні позиції, мають високий освітній рівень, одружені, мають дітей (с.62).

Громадяни США звикли до злагодженої роботи поліції, пожежних служб і служби швидкої медичної допомоги. Але в сільських районах нічого цього не було б без участі місцевого населення – волонтерів. На добровольців доводиться 80% пожежників в Україні. У Японії

співробітники відділів по нагляду за умовно засудженими добровільно займаються координацією діяльністю волонтери, які у свою чергу працюють із правопорушниками. В Іспанії добровольці надають медичні послуги ув'язненим у в'язницях. В Туреччині, особливо після землетрусу, волонтерством почали займатися дуже багато бідних людей (Ворначева, 2015, с. 59).

У науковій статті Поляруш (2015) розглянуто перелік найбільш відомих волонтерських організації у світі: «Всесвітня Громадянська Служба, Волонтери ООН, Альянс Європейських волонтерських організацій, Координаційний комітет міжнародних волонтерських організацій під егідою ЮНЕСКО, Асоціація Волонтерських Організацій, Молодіжна акція за мир, Міжнародний молодіжний культурний обмін, Грінпіс» (с. 150). Діяльність усіх вищезазначених організацій спрямована на розв'язання соціальних, гуманітарних, культурних, та екологічних проблем людства.

Таким чином, історичний шлях зародження, розвитку та становлення волонтерства сягає давніх часів і є невід'ємною частиною соціальної допомоги у розвинених європейських країнах. Уряди більшості країн, серед яких США, Великобританія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Польща, звертаються до підтримки волонтерів задля задоволення соціальних потреб громадян. Професійна діяльність волонтерів-добровольців допомагає суспільствам та державам вирішувати різноманітні питання у галузі соціальної сфери.

Не менш значимою є і роль волонтерів у випадку консолідації їх зусиль задля вирішення низки глобальних проблем сучасності, масштаб розгортання яких виходить за межі окремих країн. Показовим прикладом цього виступає діяльність Міжнародної федерації соціальних працівників, значну частку фахівців якої складають саме волонтери з різних держав світу.

2.2. Становлення та функціонування волонтерства в Україні

Історія становлення волонтерства в Україні сягає своїм корінням глибини віків. Українському народу з давніх часів притаманна волонтерська діяльність, що зумовлено її статусом невід'ємної складової національної культури та традицій. Розквіт волонтерства в країні засвідчує рівень розвитку в ній громадськості як сфери соціальних відносин.

Наразі в Україні волонтерський рух займає важливе місце у житті країни. Активні учасники волонтерського руху беруться за найважчі справи соціально-політичного характеру. Це свідчить про високий рівень організації активістів, які гартувалися та зміцнювалися під впливом викликів сучасності. Кожний історичний етап становлення та функціонування волонтерського руху в Україні засвідчує ефективність свідомого волонтерства і якість життя громадян.

У розв'язанні різних соціальних проблем населення набуває розвитку волонтерська діяльність як вияв безкорисливої уваги людям, які з різних причин не в змозі забезпечити себе умовами для проживання. Саме з цих причин з'являються люди, які надають їм посильну допомогу у матеріальному і духовному вимірі.

Історичний розвиток волонтерства на теренах України став предметом спеціальних досліджень низки авторів, в числі яких Є. Гончаренко (2018), А. Капська (2005), О. Когут (2016), Т. Кузьма (2014), С. Матвєєв (2018), Л. Моргай (2019), і саме їх наукові доробки дозволили узагальнено представити історичний поступ цього феномену.

Перші витоки зародження волонтерства на теренах нашої держави пов'язують із слов'янськими племенами, що турботливо піклувалися про полонених, немічних, покалічених тощо. Вони характеризувалися людинолюбством, відкритістю, скромністю та доброчинністю. Слов'янські племена з великим милосердям надавали захист, притулок та забезпечували всім необхідним для існування.

Аналіз еволюції розвитку волонтерського руху в Україні нерозривно пов'язаний із християнством, що відіграло вагомий роль в історичному становленні першого. Прототипами сучасних волонтерів були віруючі люди, які прагнули створити свою систему підтримки на засадах любові та взаємодопомоги. Головним із постулатів християнства є прояв милосердя до ближнього. Можна згадати імена святих, що здійснили свій внесок в становлення волонтерської діяльності: Іван Златоуст, Григорій Богослов, Василій Великий, Єфрем Сирін та ін.

Розвиток волонтерства нерозривно пов'язаний з такими видатними постатями в історії становлення української держави як князь Олег і Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Єфрем Переяславський, Володимир Мономах, Мстислав Володимирович, княгиня Ольга, гетьман Петро Сагайдачний, Іван Мазепа та багато ін. Ці люди будували, творили і допомагали іншим з метою досягнення процвітання та добробуту суспільства.

В історії волонтерського руху в Україні X століття нерозривно пов'язане із діяльністю рівноапостольного князя Володимира, що залишив вагомий слід в історії як знаний благодійник. У статті Козак О. (2016) вказано, що «державець видавав нужденним все необхідне для існування: одяг, їжу, напої та навіть гроші. Овдовілим жінкам, чоловіки котрих полягли в бою, виплачував гроші та наділяв певною кількістю майна. Турбувався про подорожуючих, пригощав, надавав житло та необхідні речі. Під час свого правління, князь Володимир видав указ в 996 році, в якому наказав всьому церковному духовенству опікатися лікарнями, притулками для бідних. Створив спеціальні заклади освіти для убогих, сиріт тощо» (с. 25-26).

У цьому контексті варто також згадати князя Ярослава Володимировича, який, наслідуючи батьків звичай, продовжував опікати та підтримувати бідних. Зокрема, за його сприяння було засноване сирітське училище, в якому проживало понад 300 юнаків. Допомогали бідним також його нащадки князі Ізяслав та Всеволод Ярославовичі.

Особливу турботу про нужденних виявив князь Володимир Мономах. Так, саме ним була складена книга з назвою «Духовна» («Заповідна»), ідея котрої вказувала на необхідність всілякої допомоги бідному народу. Ченці Агапіт і Аліпій створили шпиталі для немічних, лікували та допомагали всім без винятку, забезпечуючи необхідними речами для проживання.

Головним чином велику роль у становленні волонтерства відіграло духовенство, обов'язками якого була опіка бідних. Монастирі та церкви допомагали всім нужденним, влаштовували їх до притулків. Також були запроваджені народні свята, на яких роздавали милостиню. Духовна знать перебрала на себе функцію турботи про тих, хто її потребував.

Наступним періодом княжої благодійності у XII–XIII ст. в історії українського народу є Галицько-Волинське князівство. Серед галицьких князів благочинною діяльністю займалися Ярослав Осмомисл, Данило Галицький та Володимир Волинський. Безперервно, наслідуючи приклад своїх попередників, вони створювали притулки, надавали медичну допомогу, їжу, одяг, а також забезпечували їх освітньою грамотою і влаштовували на роботу.

Під час татаро-монгольської навали, яка завдала значної шкоди суспільно-політичному устрою, Україна перебувала у складному періоді державотворення. Громадяни потребували комплексної соціальної підтримки та допомоги, саме тому в означений історичний час була організована низка православних громадських об'єднань, відкривалися лікарні, навчальні заклади, шпиталі для убогих незахищених людей та інші благочинні установи.

Значний внесок у становлення волонтерства здійснили князі Острозький та Вишневецький, гетьмани Богдан Хмельницький, Петро Сагайдачний, Іван Мазепа, які доклали чимало зусиль для створення нових форм соціального буття: застосовувалися ефективні засоби лікувальної допомоги; велася боротьба з голодом та проводилися заходи з полегшення життя бідних, хворих, безпритульних; здійснювався пошук нових підходів до боротьби зі скрутним

соціальним становищем; забезпечувався благоустрій тогочасного українського суспільства, а також підтримувалася діяльність своїх попередників.

У науковому дослідженні вітчизняного фахівця Моргай (2019) зазначено, що «особливий поштовх для розвитку благодійності Україна отримала за часів Козацької доби. Саме у період XVI–XVII століть тут сформувалися основи соціальної козацької педагогіки, якою декларувалася необхідність захисту потреб, інтересів, прав як окремої особистості, так і груп людей» (с. 34).

У XVI столітті Україна увійшла до складу Речі Посполитої, а відтак благодійною діяльністю стали займатися братства. «Вони завоювали повагу й широку популярність, опікуючись вдовами й сиротами своїх померлих членів, підтримуючи шпиталі й надаючи своїм членам безвідсоткові позики» (Моргай, 2019, с. 34). Братства займалися і культурно-освітньою діяльністю, зокрема шляхом відкриття шкіл з безкоштовним навчанням для всіх верств населення.

У часи перебування України в складі Російської імперії, як зазначають відомі вітчизняні дослідники Матвеев, Когут та Гончаренко (2018):

В Україні, як складовій частині Царської Росії до кінця XIX століття суспільне благодіяння виливається в широкий громадянський рух, що об'єднав у своїх лавах велике число відомих і невідомих активістів, моральною потребою яких була допомога ближньому. Прикладом цієї благодійної діяльності є безоплатна робота представників інтелігенції (вчителів, лікарів тощо) у сфері культури – так звані «ходіння в народ» (с. 162).

Це були важкі часи випробуванням бідних людей до життєздатності. Проте, в цей же час було облаштовано низку притулків та будинків для опіки незаконнонароджених немовлят. У 1682 році за правління царя Федора Олексійовича допомога нужденним набула нового значення: організовувалися численні богадільні, де мали можливість жити та працювати жебраки та бідні. Однак, за правління Петра I було заборонено надавати всіляку допомогу

злиденним, а отже тенденції розвитку опіки нужденних на деякий час було призупинено (Ванюшина, 2015, с. 276-277).

У той же час почали створювати громадські організації на волонтерських засадах, що колективно вирішували суспільно-соціальні проблеми. Вони об'єднувалися заради досягнення взаємної допомоги. Більшість таких громад організовувалися в селах. Допомога виявлялася у господарському та суспільному житті селян. Протягом XVII-XVIII століть громадські організації відігравали важливу роль та регулювали всі аспекти соціального захисту.

Громадські організації несли відповідальність за убогих, дбали про забезпечення їхнього життя. Значна увага приділялася людям похилого віку, особам з обмеженими можливостями та хворим. Особливу увагу приділяли сиротам та овдовілим жінкам. Турбувалися також про здоров'я та виховання дітей. Залучали на допомогу церкви та монастирі. Крім цього відкривали нові шпиталі, школи, розвивали ремесла городництва, садівництво, допомагали бідним та навали притулок. Створені церковні братства та громадські організації брали активну участь у розв'язанні важливих соціальних питань українського суспільства.

Найпоширенішими в той час були такі форми взаємодопомоги, як супруга і толока. Кожна людина знала, що під час будь-якої біди, громадські організації посприяють вирішенню проблем. Наприклад, об'єднана громадськість допомагала вдовам, багатодітним, хворим, немічним та іншим зубожілим людям. Будували хати, косили сіно, копали, зносили бідним одяг, харчі. Піклування, співчуття, допомога, підтримка, спільна безкорислива праця були рисами громадськості, що була небайдужою до проблем народу.

Із розвитком держави у XVII-XVIII починаються активно створюватися навчальні заклади у яких підвищуються рівень професійно-соціальної підготовки людей, що не байдужі до бідних верств населення та нужденних у соціальному бутті. Наука пропагується вже не в працях релігійних діячів, а в державних постановах та указах.

Під час правління Катерини II у 1763 році був виданий «Маніфест про заснування будинків для сиріт», згідно з яким було створено заклади для невиліковно хворих та божевільних. До благодійницької діяльності залучалися всі прошарки представників вельможної інтелігенції, що підтримували бідних людей. Навіть працездатним надавалася фінансова та матеріальна допомога.

З XVIII по XIX століття почали функціонувати державні установи соціальної опіки населення. Державні установи були розраховані на допомогу літнім людям, хворим, убогим, калікам. Також переймалися із забезпеченням і матеріальною підтримкою скалічених солдатів, волоцюг. Діяли так звані «робітні будинки», які надавали роботу та притулок недієздатним до роботи.

До початку XX століття в Україні була чітка розгалужена мережа створених громадських товариств, організацій, об'єднань, установ та закладів. Кожна аудиторія займалася безкорисливою справою у підтримці суспільного життя. Проводилися публічні медичні читання, організовували різні заходи із збору одягу, харчування та інших побутових речей. Відкривали безкоштовні школи, лікарні, притулки, нічліжки тощо.

Українське суспільство переживало не легкі часи життя. Але на зміну цьому приходи люди, які брали на себе функції допомоги та підтримки. Ці функції реалізувалися спочатку через церковно-монастирські, а згодом перейшли до відповідних державних установ. Виникненню такого руху передувало суспільне визнання необхідності задоволення різних потреб певних груп населення. Тому, можна впевнено стверджувати, що слов'яни, релігійне духовенство, зародження громадських та державних організацій створили теоретичну і практичну цінність виникнення та функціонування волонтерської діяльності.

Наступний період історії розвитку волонтерства в Україні, що припадає на радянські часи, ознаменований розгортанням діяльності Товариства Червоного Хреста. У статті відомого вітчизняного дослідника Алексеєнко (2014) зазначено, серед іншого, наступне: «це була діяльність, пов'язана з наданням допомоги та

підтримки тим, хто її потребував...переважно це були сестри милосердя, що допомагали бідним, немічним та хворим людям» (с. 33).

Разом з тим, в означений історичний час почала функціонувати низка лікарень, притулків, шпиталів, на загал було відкрито понад 100 «червонохресних» закладів допомоги. У праці українського дослідника Кузьма (2014) підкреслюється те, що «яскравою сторінкою героїчної діяльності червонохрестівців були роки Другої світової війни. Заслуги вихованок Товариства Червоного Хреста високо оцінив Міжнародний комітет Червоного Хреста, нагородивши 14 з них «Медаллю Флоренс Найтінгейл» – найвищою відзнакою за гуманізм і милосердя» (с. 9).

Добровільна допомога підтримувалася державою, наприклад, через суботники, добровільну працю у вигляді шефської допомоги тощо. Участь в суспільно-політичному та громадському житті була піднесена до рівня почесного обов'язку на засадах добровільної ініціативи.

Вагомий внесок у зародження волонтерства на теренах України зробили видатні українські хірурги Петро Андрійович Загорський та Микола Іванович Пирогов, які більшу частину свого життя надавали допомогу пораненим, полоненим та здійснювали соціальний захист населення. Зокрема, за їх безпосереднього сприяння були створені численні диспансери, амбулаторії, будинки для безпритульних.

До Товариства Червоного Хреста вступали інтелігенція, а саме вчені, лікарі, філософи, письменники, політичні діячі та педагоги. Серед відомих педагогів, можна виокремити А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Ващенка та ін., що допомагали знедоленим сирітським дітям. Також із товариством тісно співпрацювали відомі діячі, як М. Булгаков, І. Мечников, А. Чехов, С. Руданський, М. Скліфосовський та багато інших.

Розпад Радянського Союзу і розвал планової державної економіки призвели до різкого зниження рівня життя людей, викликали дефіцит товарів і продуктів харчування, безробіття, безпритульність, біженство та ін. За часів

перебудови волонтерською діяльністю почала займатися значна кількість громадян, які намагалися турботливо допомогти в економічній кризі населенню.

Становлення історії волонтерства в незалежній Україні датується початком 90-х років XX століття. Український народ у своїй сукупності завжди мав традицію взаємодопомоги та піклування про ближнього. Також суттєвий вплив на становлення волонтерства в означений історичний час здійснили державотворчі процеси в Україні, розвиток національних засобів масової інформації та волонтерська діяльність відомих людей.

Трансформаційні процеси в усіх аспектах життя суспільства почали відбуватися відразу після проголошення незалежності України. Нестабільність у політичному, економічному та суспільному ладі призвела до появи нових соціальних інститутів, одним із яких і виступив волонтерський рух. Зокрема, у дослідженні українського науковця Козачук (2015), зазначено наступне: «волонтерський рух в Україні, як соціальне явище, було закріплене після проголошення Україною незалежності, і відтоді набуло вигляду чотирьох типів підтримки: громада, сім'я, громадські об'єднання і державні структури» (с. 92).

Першою волонтерською службою став «Телефон Довіри», надалі Всеукраїнський громадський центр «Волонтер» та Центр волонтеріату «Добра воля» тощо. Саме створення даних центрів ознаменувало собою практику започаткування волонтерства в незалежній Україні.

Історично склалося, що найчисельнішою групою волонтерів є студентська молодь. Саме їх діяльність посилила активний рух допомоги всім верствам населення, привертаючи увагу держави та небайдужих громадських діячів до вагомих проблем суспільства. У дисертації видатного українського науковця Лях (2009) зазначено, що «студентські волонтерські групи працюють майже при кожному вищому навчальному закладі, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, численних громадських організаціях, здійснюючи переважно

соціально-педагогічну роботу в профілактичному, просвітницькому, реабілітаційному та соціально-побутовому напрямках» (с. 30).

За ініціативою Ресурсного центру громадських організацій «Гурт» і Головного управління внутрішньої політики в м. Києві у 2001 році було розроблено «Положення про проведення всеукраїнського конкурсу «Волонтер року»». Поява цього конкурсу дає можливість розширити уявлення про стан та перспективи розвитку волонтерства в Україні («Міжнародний волонтерський рух», с. 5).

Президент України Л. Кучма 22 березня 2001 року підписав розпорядження про проведення в Україні Міжнародного року волонтерів. Натомість 13 грудня 2007 року його наступник президент України В. Ющенко підписав Указ про встановлення Дня благодійництва, що відзначають щорічно 5 грудня. Офіційне визнання волонтерської діяльності є важливим етапом регулювання взаємовідносин держави і суспільства, а також зумовлює подальший його розвиток.

Важливий етап розгортання волонтерської активності припадає на кінець 2013 р. – початок 2014 р. і триває до сьогоднішнього дня. Мова йде про історичний період Революції Гідності та війни на сході України. Так, у науковому дослідженні Панькова, Касперович та Іщенко (2016) розглянуто основні причини поширення волонтерського руху в країні в означений час, серед яких: «розбалансованість взаємодії органів державної влади, нездатність своєчасно відреагувати на ситуації воєнного конфлікту, невиконання покладених на них зобов'язань щодо забезпечення соціальної, особистісної безпеки призвели до значного дефіциту ефективних управлінських рішень, неефективності системи забезпечення Збройних Сил України» (с. 28). Цікавим фактом є те, що згідно результатів опитування українців, проведеного компанією GfK у 2014 році, з 23% опитаних громадян, які коли-небудь в житті займалися волонтерством, 9% вперше це зробили саме у 2014 р. у контексті буремних подій в Україні (Волонтерство в Україні, 2014).

Чимало волонтерських організацій, що виникли під час Революції Гідності, допомагали протестуючим на Майдані. Згодом надавали комплексну допомогу Збройним Силам України, створеній Національній гвардії України і вимушеним переселенцям з АР Крим та зі сходу України. Волонтери відігравали величезну роль у забезпеченні боєздатності військових структур у ході протистояння збройній агресії на території держави. Найбільший внесок в забезпечення обороноздатності держави було зроблено саме на початку військових дій в Донецькій і Луганських областях, коли українським бійцям не вистачало елементарних систем захисту, обмундирування тощо. У науковій статті дослідника Корнієвського (2015) стверджено, що «...за лічені місяці волонтерські ініціативи перетворилися в потужні організації, діяльність яких була спрямована на забезпечення майже всього спектру потреб як силових структур, так і громадян, що постраждали від військових дій» (с. 95).

Багато людей за власним бажання надавали допомогу співгромадянам під час Євромайдану. Було створено низку волонтерських організацій, в числі яких «Євромайдан-SOS», «Самооборона Майдану», «Автомайдан» та ін. Згодом ці організації почали забезпечувати всім необхідним військових, що воювали на сході України.

У науковій статті Тохтарова (2014) підтверджено те, що:

Волонтерам усе до снаги – від придбання військової амуніції до ремонту танків та літаків. Волонтерський рух на підтримку українського війська виникав стихійно з окремих волонтерів, які об'єднувалися в групи. З часом з'явилися лідери, що об'єднали ці роз'єднані самоорганізовані групи, і почали працювати під централізованим керівництвом, а відтак – посилили вплив на державний апарат та ефективність допомоги (с. 9).

Слід відзначити, що 2014 року як результат співпраці волонтерів з Міністерством оборони України було створено раду волонтерів, що відповідає за постачання всім необхідним Збройних Сил України. Також діє волонтерська організація «Асоціація народних волонтерів», метою якої є здійснення

допомоги українській армії та цивільним особам у зоні військових протистоянь на території України.

У статті відомих науковців, кандидатів історичних наук Череватюк та Безпальча (2015) зазначено наступне:

2014 р. ... зростання активності волонтерського руху було обумовлене двома основними факторами: внутрішньополітичною кризою, що призвела до розбалансування системи державного управління, дефіциту якісних управлінських рішень, браку ресурсних можливостей, та зовнішньою агресією, яка поглибила дисбаланс між здатністю держави ефективно виконувати свої функції та забезпеченням основних потреб громадян (с. 48).

Революційні події, що сталися в Україні, можна впевнено називати революцією розвитку та становлення сучасного волонтерства. Це демонструє єдність громадянського суспільства та політична здатність творити зміни в країні, оскільки волонтери – це, насамперед, сильна та креативна громадська спільнота.

В Україні функціонує низка волонтерських організацій, що спроможні віднайти вкрай необхідні людські ресурси і вирішити найскладніші суспільні проблеми. Серед таких організацій, можна виділити «Волонтер», «Волонтерська Сотня», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Повернись живим», «Підтримаємо Армію України» та багато інших. Крім громадських організацій, за останні роки було створено більше 50 добровольчих батальйонів на підтримку військових. Вони входять до структури Збройних Сил України і беруть участь у вирішенні військових конфліктів на території нашої держави.

На даний момент можемо констатувати наявність низки особливостей волонтерської діяльності в Україні: високий рівень ініціативності волонтерських структур; становлення волонтерських структур, як організацій громадянського суспільства, що професійно задовольняють певні потреби; прихід багатьох волонтерів не з структур громадянського суспільства, а з

різних сфер професійної діяльності, зокрема, ІТ-технологій, підприємництва тощо; певна «вимушеність» появи волонтерських ініціатив внаслідок недостатньої ефективності державних інститутів або обмеженості ресурсів держави (Жужа, 2014, с. 32).

У той же час перед волонтерами та волонтерськими організаціями виникають суттєві проблеми, про які згадує у своїх працях Кулініч Д. (2014) та які можна згрупувати за наступними напрямками: діяльність псевдоволонтерів і випадки зловживань з боку волонтерів; відсутність достатньої координації волонтерів між собою; відсутність ефективного контролю за подальшою долею майна, переданого волонтерами; погана комунікація між волонтерами і суспільством; зниження мотивації, емоційне вигорання волонтерів; безпека волонтерів; недостатнє законодавче регулювання волонтерської діяльності; консерватизм державних структур (с. 19-20).

Необхідно зазначити, що сьогодні українська держава приймає активну участь в подальшому провадженні та розвитку волонтерської діяльності, що, зокрема, виявляється в різних соціальних проектах. Для підготовки волонтерів створюються спеціальні курси навчання, завдяки яким соціально-активні громадяни на професійному рівні можуть оволодіти певними знаннями сучасних інноваційних технологій для успішного вирішення соціальних проблем. Певним чином це етап переходу від благодійності до професіоналізму через зростання рівня соціальної грамотності.

Про засади державної підтримки волонтерства згадує, зокрема, український дослідник Тохтарова (2014):

Українська держава в особі її органів і посадових осіб підтримує громадську ініціативу щодо провадження волонтерської діяльності, гарантує і забезпечує захист передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів волонтерів, волонтерських організацій та отримувачів волонтерської допомоги (с. 8).

Таким чином, волонтерська діяльність в Україні виступає магістральною складовою суспільної активності громадян, що знаходить свій прояв у політичній, економічній, екологічній та соціально-культурній сферах держави. Волонтерство сприяє самоорганізації суспільства в Україні, а власне сучасний волонтерський рух розглядається як процес об'єднання людей, що прагнуть здійснити власний внесок в забезпечення матеріального та духовного благополуччя свого народу та держави.

2.3. Основні напрями та форми волонтерської діяльності

Волонтерська діяльність є одним із найважливіших складників процесу розвитку громадянського суспільства. Одним з її ключових завдань є сприяння розв'язанню актуальних соціальних конфліктів та протиріч у суспільстві з метою створення сприятливих умов життєдіяльності для кожного.

Відомі вітчизняні науковці Матвеева, Когут та Гончаренко (2010) у дослідженні стверджують, що «волонтерство – діяльність настільки ж вигідна як для людей, які шукають допомогу, так і для самих волонтерів, тому що волонтерство – це спосіб будувати соціальні відносини; застосовувати на практиці свої моральні та релігійні принципи; одержувати нові навички; знайти підтримку й друзів; відчувати себе здатним щось зробити добре» (с. 163).

Волонтерство являє собою діяльність з надання безкорисливої допомоги тим, хто найбільше її потребує шляхом задоволення базових морально-психологічних, матеріальних та фізичних потреб людини. З огляду на це, аксіологічними орієнтирами волонтерської діяльності є здатність жертвувати собою задля блага інших, а також схильність служити вищій ідеї.

У наукових літературних джерелах, волонтерську діяльність пов'язують із феноменом альтруїзму, вважаючи його першоосновою соціальної взаємодії, самовдосконалення особистості, становлення її гуманістичних цінностей. У процесі волонтерської діяльності розкривається ресурсний потенціал формування особистості. Волонтерська робота виховує світогляд людей.

Автор наукової статті Ткачук (2017) зазначає, «що волонтерство – це особливий погляд на життя, цілий світогляд, що ввібрав у себе все саме гідне із створеного в світовому педагогічному просторі за багато століть. На ідеях добровільної допомоги базована діяльність багатьох позаурядових організацій, професійних асоціацій, профспілок та інших громадських об'єднань» (с. 3).

Волонтерська діяльність є актуальною та затребуваною соціально-добровільною неприбутковою формою надання допомоги. В умовах нестабільного економічного, соціального і культурного дисбалансу країни, волонтерський рух сприяє досягненню відчутних змін у всіх сферах життя та формуванню добробуту громадян. На сьогодні волонтерський рух має надзвичайну цінність та вийшов на якісно новий рівень розвитку. Відтак, він мислиться як діяльність, що реалізується в поняттях милосердя, добра, безкорисливості, справедливості, дисциплінованості, відповідальності та поваги до людської гідності. Волонтерська діяльність являє собою складну систему взаємопов'язаних компонентів, таких як, напрямки, методи, принципи, етапи, форми, засоби, прийоми тощо. Вони реалізуються у різних сферах діяльності суспільства з урахуванням різноманітності потреб і проблем.

На сьогоднішній день, *основними сферами* волонтерської діяльності в Україні є такі як охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, культура та молодіжний рух, спорт і туризм, освіта та виховання, захист соціальних інтересів громадян, розвиток міжнародного співробітництва між країнами, діяльність по захисту прав та інтересів громадян.

Розглядаючи волонтерську допомогу як діяльність слід зазначити, що вона здійснюється не в хаосі, а через низку напрямів та форм роботи, що практично реалізуються у світі та в Україні. До числа основних *напрямів* їх роботи слід віднести інформаційний, профілактичний, просвітницький, реабілітаційний, корекційний, соціально-побутовий, і в рамках кожного з них здійснюються численні заходи. У дослідженні Жужі Л. (2015) більш докладно описані такі напрями волонтерської діяльності, проілюстровані конкретними

прикладом заходів: політико-правовий (матеріальна та правова підтримка постраждалих внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану), особистісно-підтримувальний (допомога малозабезпеченим, безробітним, багатодітним, бездомним, безпритульним); духовно-ціннісний (сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення організація масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів) та екологічний (проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища) (с. 30-31).

В межах кожного з цих напрямів здійснюються різноманітні заходи роботи, а саме: освітня та культурно-просвітницька діяльність в сфері охорони навколишнього середовища та збереження історико-культурної спадщини; медична допомога в лікувальних закладах; консультативна допомога в центрах зайнятості, установах соціального захисту, житлово-комунальному секторі; допомога армії і пораненим бійцям, вимушеним переселенцям; комплексна допомога постраждалим в кризових та надзвичайних ситуаціях; психологічна допомога та підтримка у формі дружніх бесід, консультацій, порад; бесіди в навчальних закладах зі школярами, наркологічних чи інфекційних лікарнях, установах, організаціях; забезпечення благоустрою і облаштування вулиць, дворів, посадки квітів, дерев, кущів у селищах, районах та містах, прибирання та чищення сміттєвих звалищ та водойм тощо.

Доволі ґрунтовно розглянуто комплексні заходи волонтерської діяльності в дослідженні українського вченого Кордонець (2019), в числі яких:

Надання допомоги ветеранам, людям похилого віку; робота з людьми без певного місця проживання; надання допомоги людям з обмеженими психофізичними можливостями; допомога таким категоріям населення як біженці, мігранти, безпритульні діти, ВІЛ-інфіковані люди; допомога тваринам, добровільна допомога зоопаркам і заповідникам; просвітницькі

бесіди, спрямовані на профілактику наркоманії, куріння, алкоголізму, ВІЛ/СНІД, підліткової злочинності (с. 133).

Враховуючи різноманітність напрямів та видів волонтерської діяльності та її актуальність, волонтери опановують нові механізми й навички, встановлюють нові соціальні зв'язки. Волонтери працюють в державних та недержавних організаціях, установах, закладах, що надають соціальні послуги різним категоріям населення, які потребують сторонньої допомоги.

Найчастіше **об'єктами** волонтерської роботи стають діти і молодь як найбільш соціально-незахищені верстви суспільства, проте ними далеко не обмежується коло осіб для волонтерського піклування. Основними категоріями осіб, яким волонтери надають допомогу є такі: люди похилого віку, особи з обмеженими функціональними можливостями, соматичними і психічними розладами, інфікованими, залежними від психоактивних речовин, проблемними і неблагополучними сім'ями, робота з дітьми без батьківського піклування, безробітними та бездомними людьми. Варто підкреслити, що волонтери приділяють значну увагу людям, які знаходяться у стресовому стані, тобто події що вплинули на недієздатність для існування. Це втрата близької людини, природні і техногенні катастрофи та ін. Волонтери працюють з мігрантами і меншинами, які не мають необхідних ресурсів і можливостей, а також допомагають людям, що стали жертвами расизму і сексизму тощо.

Варто зазначити, що останнім часом все більшого поширення набуває допомога та підтримка окремих осіб або груп людей, наприклад, мати-героїня, незаміжні вагітні жінки або дівчата-підлітки, які самотужки виховують дитину тощо. Практично кожна людина, яка потрапила у складні життєві обставини і не в змозі об'єктивно подолати труднощі самотійно, потребує додаткових моральних та матеріальних ресурсів, тому волонтери сприяють наданню того чи іншого різновиду допомоги.

Процес взаємодії волонтерів із різними групами людей передбачає налагодження матеріального добробуту громадян та захист прав як члена

суспільства. При цьому використовуються різноманітні соціальні *форми* роботи як сукупність прийомів, засобів та способів розв'язання проблем окремих осіб або груп людей.

Форми волонтерської діяльності поділяють на індивідуальні та групові в межах яких розробляються як психологічні, так і терапевтичні підходи, наприклад, тренінги, терапії, семінари, бесіди, консультації, лекції тощо. Індивідуальна форма роботи спрямована на допомогу окремій людині у розв'язанні міжособистісних потреб та інтересів. Це одна з найпоширеніших форм діяльності волонтерів, що ґрунтується на індивідуальному вивченні життя особистості.

Групова форма роботи ґрунтується на наданні допомоги відразу групі людей. Створюється певний груповий клімат, що дозволяє надавати взаємну підтримку один одному та обмінюватися досвідом стосовно важливих проблем у формі групових консультацій, дискусій, лекцій, бесід та ін.

Однією із найбільш ефективних форм волонтерської роботи є тренінги. Тренінгові заняття є інтерактивним способом міжособистісного спілкування. Проведення та організація тренінгів сприяє створенню психологічного клімату взаємоповаги серед учасників. На заняттях традиційно використовують рольові ігри, дискусії, життєві ситуації та ін. Також найчастіше волонтери беруть участь у різноманітних акціях, конференціях, концертах, семінарах, проектах, форумах та інших видах масових заходів.

Волонтерство як соціальна практика існувало завжди, проте з плином часу, як нами з'ясувалося, набувало різних видів та форм, відповідних різним історичним періодам. Волонтерська діяльність за своєю суттю сприяє розбудові та становленню громадянського суспільства та спрямована на допомогу соціально-економічним правам людини і створення механізмів забезпечення соціальної підтримки. І хоча волонтери працюють на добровільних засадах, проте вони отримують доволі цінні речі – нові знайомства, знання і життєвий досвід, що може стати в нагоді у різних ситуаціях в майбутньому.

Реалії сучасного інформаційного світу надають додаткові можливості у здійсненні волонтерської роботи. Не всі люди можуть займатися волонтерством через брак часу або обмежені фізичні можливості, і саме в таких випадках Інтернет стає у нагоді. Зокрема, через соціальні мережі людина може здійснювати волонтерську діяльність онлайн.

Відомий нині дослідник Вегеріна (2019) у науковій статті подає основні пошукові назви волонтерства у віртуальній мережі: «віртуальне волонтерство, онлайн-волонтерство, цифрове волонтерство, Е-волонетрство, кібер-волонтерство» (с. 9).

Онлайн волонтерство є сучасним, доступним, масштабним і з кожним роком набуває все більше актуальності. В мережі створюються нові різноманітні платформи для реалізації допомоги потребуючим, а також завдяки комунікації створюються нові зв'язки між волонтерами, громадськими організаціями та державою на міжнародному рівні. Одним із проявів волонтерства в Інтернеті виступають навчальні курси, лекції, бесіди, семінари, тренінги, що дають змогу онлайн розширювати поняття волонтерства, обмінюватися досвідом роботи, спільно організовувати змістовне дозвілля, допомагати іншим, і тим самим реалізовувати особистісний потенціал.

Високий професіоналізм волонтерської роботи є надзвичайно важливим чинником, оскільки від прийнятих рішень залежить доля інших людей. Волонтерська діяльність за своїм змістом є багатогранною і багатовимірною, а тому вимагає особливої підготовки та постійного навчання.

Важливо дослідити питання суб'єктів волонтерства тобто тих осіб, що здійснюють безпосередню діяльність. Насамперед слід зазначити, що ними можуть виступати різні категорії громадян, які мають можливості, бажання та певний досвід для цього. Важливе місце у волонтерській діяльності посідає молодь, а тому головним ресурсом її здійснення є студенти, які швидко реагують на зміни обставин суспільства.

Участь студентів у волонтерстві дає можливість їм, перш за все, випробувати свої можливості у різних напрямках соціальної роботи, використовуючи різні форми та методи. Так, українська дослідниця Калініна (2018) зазначає, що «включаючись у волонтерську діяльність, студенти можуть відчутти себе потрібними, здатними творити, нести добро. І це штовхає їх до більш активної роботи над собою, активності у всіх сферах життєдіяльності, стає джерелом саморозвитку» (с. 137). Інший вітчизняний дослідник Козубовський (2016) вважає, що саме студенти є вагомим суб'єктом волонтерства, «оскільки вони – потенційний ресурс цілеспрямованості, наполегливості, креативності, ініціативності, неупередженості, рішучості, самостійності. Ці риси притаманні саме з початком формування зрілості особистості студентів на базі соціальної спрямованості під час навчання» (с. 77).

Студенти зазвичай з великим ентузіазмом беруться виконувати різноманітні види волонтерської роботи. Поле волонтерської діяльності для них настільки широке, що важко назвати саме ту сферу, де вони не могли б взяти участь. Поширеним видом соціальної роботи студентів є допомога людям похилого віку. Досить часто саме люди пенсійного віку відчують себе немічними і посідають пріоритетне місце в системі соціального обслуговування. Студентська допомога, насамперед, спрямована на задоволення буденних потреб, тобто полегшення умов життя літніх людей. Також студенти намагаються проводити з ними якомога більше часу, залучаючи різні форми співпраці: похід в музей, кіно, екскурсії, театр тощо.

Студенти, які опікуються людьми з обмеженими можливостями, застосовують на практиці набуті медичні, психологічні та інші професійні знання. Перш за все, головним завданням студентів є створення необхідних умов для самоактуалізації та якомога швидшої реабілітації цієї категорії людей за рахунок розвитку навичок самообслуговування, адаптації та інтеграції до суспільства.

Ще одним вагомим сегментом діяльності студентів-волонтерів є соціальна робота з вразливими категоріями дітей. На жаль, статистика засвідчує неприпустимо велику кількість дітей-сиріт, дітей з нестачею батьківського піклування або дітей, які зазнали насильства в сім'ї. Тому держава, соціальні служби та студенти спрямовують свої зусилля на забезпечення благополуччя та добробуту дітей, а також створюють умови для захисту прав кожної дитини. Найбільш поширеними формами роботи є клуби і школи молодшої сім'ї, центри сімейної терапії, навчальні бесіди і семінари, індивідуальні та групові лекції, сімейні конкурси, свят, вечорів та ін.

У науковому дослідженні вченої Капської (2005) зазначено, що «студентів-волонтерів цікавлять, насамперед, професійні проблеми. Вони можуть бути як формальними – одержання заліку, проходження практики, так і реальними – набуття фахових знань з майбутньої спеціальності, напрацювання навичок спілкування з клієнтами» (с. 228). Для студентів важливою є саме комунікація з професіоналами, оскільки в такий спосіб вони знайомляться з новими методиками роботи з обраної спеціальності. Студентів-волонтерів, насамперед, цікавлять соціальні види роботи, пов'язані з майбутньою професією.

Не менш корисним є досвід волонтерської роботи і в аспекті особистісного саморозвитку студентів. Дослідники пояснюють те, що волонтерська діяльність позитивно впливає на загальний розвиток студентів, які колективно об'єднуються, взаємодіють і ефективно використовують різні форми механізмів розв'язання актуальних соціальних проблем: «волонтерські програми, включені до планів виховної роботи в закладах вищої освіти, також використовуються під час організації практик для студентів. Така практика не лише корисна для одержувача послуги та волонтера, а й надає студентам досвід соціальної корисної та професійної соціально орієнтованої діяльності» (Безпалько, Зверева, & Веретенко, 2015, с. 126).

Студентська молодь, яка залучена до волонтерської діяльності, отримує низку переваг порівняно з менш активними студентами, про що зазначає

вітчизняний дослідник Голуб (2015): «добровільність участі; більше самостійності; більше свободи вибору об'єктів волонтерської діяльності, її змісту, форми; більше умов для вибудовування індивідуальної траєкторії професійного становлення; більше каналів соціального порівняння, а відтак – умови для формування більш об'єктивно-критичного ставлення до себе як в особистісному, так і у професійному аспектах» (с. 166).

Волонтерство – це вид суспільно-корисної діяльності, і та сфера розвитку, у якій студенти розвивають в собі людські чесноти. Через волонтерство збагачується не тільки професійний досвід, навички, діапазон знань, але й розвивається креативно-творча діяльність. Волонтерство виступає детермінантою розвитку студентського поступу, що є надпотужним каталізатором інноваційного розвитку сучасного суспільства.

Становлення та розвиток студентів, перш за все, як особистостей відбувається шляхом впровадження принципів людиноцентризму, всебічності, інформатизації, науковості. В умовах модернізації суспільства студенти-волонтери стають динамічними, інноваційними та толерантними особистостями, адже волонтерство є багатогранною діяльністю.

Студентське волонтерство дає можливість набути знання та практичний досвід у різних сферах суспільної життєдіяльності. Сучасна практика студентів, яка проходить вже на перших курсах навчання в низці університетів, сприяє використанню молодими людьми їх творчого потенціалу та привчає до наполегливої праці у сфері волонтерської діяльності. Система волонтерського руху є невід'ємним ресурсом навчально-виховної роботи зі студентами, адже залучення до цього виду діяльності сприяє їх подальшому професійному розвитку.

У дослідженні вітчизняного науковця Конончук (2018) стверджено, що:

Завдяки волонтерській діяльності студенти отримують більш глибокі знання з соціальних проблем, реальні уявлення про спосіб життя різних

верств населення, нові навички й досвід загального характеру, зокрема, комунікативні, досвід спілкування з різними людьми та досвід ділового спілкування, що сприяє самореалізації завдяки переходу до більш активного способу життя через відчуття себе корисним (с. 171).

З кожним навчальним роком вища система освіти вдосконалюється, здійснює пошук нових інноваційних форм та методів навчання і виховання молодого покоління. Саме волонтерська діяльність є сучасним навчальним методом фахової підготовки майбутніх спеціалістів. У закладах вищої освіти створюються сприятливі соціально-психологічні умови для формування найкращих особистісних та професійних якостей студентів. Ядром допомоги розвитку та організації студентського волонтерства є висока педагогічна майстерність вищих навчальних закладів освіти. Часто педагоги надають професійні поради та рекомендації у вирішенні певних проблем, а також разом зі студентами беруть участь у волонтерській роботі. Педагогічний склад університетів намагається залучати студентів до волонтерської діяльності, адже остання відкриває широкі перспективи професійного росту студентів через набуття необхідного досвіду, оволодіння знаннями та професійне самовизначення.

Волонтерство може бути представлене через систему напрямів та форм своєї діяльності, що забезпечують оптимальні умови життя та задоволення потреб населення. На сьогодні можна констатувати, що рушійною силою волонтерського руху є саме студентська молодь, яка є гарантом соціального захисту окремих осіб або груп людей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Студентське волонтерство створює гарантії допомоги для осіб будь-якого віку чи статі та охоплює соціальне забезпечення, страхування та допомогу.

Таким чином, в історії людства завжди були відомі випадки безкорисливої та добродійної допомоги людям, що їх потребують. Поняття «добродійство» з часом переросло в поняття «волонтерство», що означає добровільну допомогу

на благо людям без матеріальної винагороди. В сучасному світі праця всіх волонтерських організацій існує не тільки на місцевому та загальнонаціональному рівнях, а давно вже вийшла на міжнародний рівень.

Історія волонтерства мають глибоку традицію, що сягає цивілізацій Стародавнього Сходу та продовжує свій розвиток у Середньовіччі та наступних століттях. Проте саме на початку XIX століття в багатьох країнах (зокрема, США, країни Західної Європи) волонтерство почало активно розвиватись як рух та ідея соціальної допомоги іншим людям: від діяльності сестер милосердя та місіонерів через добровольчі рухи у військові часи минулого століття до комплексної системної діяльності у різних соціальних сферах на сьогодні.

В Україні волонтерська діяльність відома з середніх віків, адже уже в цей час знаходимо приклади допомоги та співчуття потребуючим верствам населення. Нині в державі функціонує низка волонтерських організацій, що вирішують найскладніші суспільні проблеми, а саме «Волонтер», «Волонтерська Сотня», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Повернись живим», та багато інших.

На сучасному етапі волонтерство може бути представлене низкою сфер (освіта, охорона навколишнього середовища, правовий захист, соціальна безпека), напрямів (інформаційний, профілактичний, освітньо-просвітницький, реабілітаційний, корекційний, консультативний, соціально-побутовий, правово-захисний, рекреаційний, соціального захисту та ін.), що втілюються в різноманітних заходах (допомога армії і вимушеним переселенцям; допомога постраждалим в надзвичайних природних чи техногенних катастрофах; психологічна допомога та підтримка вразливим категоріям населення) та форм (тренінги, терапії, семінари, бесіди, консультації, лекції) діяльності.

РОЗДІЛ 3. СТУДЕНТСЬКЕ ВОЛОНТЕРСТВО ЯК СУЧАСНА СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА

3.1. Волонтерство як ресурс особистісно-професійного розвитку студентів

Як уже зазначалося вище, одним із найпотужніших людських ресурсів волонтерської діяльності є студентська молодь. Нині без студентського волонтерства важко уявити майбутнє держави, адже розв'язання соціальних проблем суспільства тісно пов'язане з наполегливістю, стійкістю, творчим підходом, сміливими планами та новими ідеями для вирішення найскладніших, найболючіших суспільних проблем.

Студентське волонтерство є важливим напрямом розвитку особистісно-професійного зростання і становлення, адже у процесі її реалізації формуються морально-гуманістичні цінності майбутніх спеціалістів. У вищій освіті висувається на перший план завдання щодо забезпечення сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу студентів як майбутніх спеціалістів. Акцентується увага на тому, що студентам необхідно створити можливості для максимальної самореалізації через отримання знань та навичок з різних джерел. Відтак, налаштувати та організаційно підготувати активних студентів до волонтерства під час навчального процесу має стати головним функціональним обов'язком та традицією кожного навчального закладу. Професійна підготовка майбутніх фахівців буде ефективною, якщо спільними зусиллями та бажаннями буде правильно спланована волонтерська робота в університетах.

Завдяки набутим теоретичним знанням студенти надалі співвідносять їх з практикою волонтерської допомоги. На практиці студенти займаються захистом вразливих категорій населення, які підпадають під концепцію волонтерської допомоги – діти-сироти, люди похилого віку, безробітні, безхатченки та ін., використовуючи при цьому свій інтелектуальний капітал та індивідуально-творчий креатин (Орленко, 2017, с. 98-99).

Розглядаючи волонтерство як ресурс особистісно-професійної підготовки студентів, слід зазначити, що воно належить до числа тих видів соціальної діяльності, що виникли і розвиваються на засадах суспільного замовлення для створення всебічної системи захисту людей.

У науковому дослідженні Зобенько (2015) висловлена думка про те, що при теоретичному і практичному осмисленні знань майбутніх спеціалістів необхідно використовувати інтерактивні методи та форми навчання. Авторка вважає, що інтерактивність дозволяє розширити зміст поняття «навчання» при цьому застосовуючи активні методики, які дозволяють залучити до діалогічної взаємодії педагогів і студентів на заняттях. В інтерактивному навчанні широкої популярності набули такі форми роботи, як тренінги, дебати, «круглі столи», «кейс-стаді», дискусії, «мозковий штурм», евристичні бесіди та ділові ігри тощо.

Особливої уваги науковець надає розробці і реалізації соціальних проектів студентів:

У межах практичних занять активно використовуються не лише тренінгові, ігрові та інші практико-орієнтовані методики, але й засоби ініціювання дій студентів, пов'язані зі своєрідністю спеціалізації як фактору збагачення соціально-педагогічної практики, супроводжуваної також спеціальними завданнями проектного формату». Під час захисту соціальних проектів студентів головними компетентними суддями виступають соціальні працівники, педагоги, волонтери, представники громадськості та супервізори (Зобенько, 2015, с. 51).

Досвід використання волонтерства у вищих закладах освіти поширено в США, Німеччині, Італії, Швеції, Данії, Франції, Польщі тощо. Здійснюються різні форми роботи із залучення педагогічного складу університетів до волонтерської діяльності. Студенти масово приймають участь в реалізації напрацьованих технологій соціальної роботи, а сама волонтерська робота здійснюється з різними категоріями населення: бідними та малозабезпеченими, літніми людьми, мігрантами тощо.

Наприклад, у США волонтерство в університетах спрямоване на вільний розвиток студентів. Студенти-волонтери переважно спрямовують свою діяльність на навчання та виховання дітей без батьківської опіки, із затримкою розвитку або з проблемами психологічного характеру. Допмагають психологічно і матеріально, проводять консультації, бесіди та здійснюють інші форми взаємодії.

В університетах США створюються студентські організації, які опікуються різними проблемами соціальної, гуманітарної, правової сфери суспільства. Більшість студентських організацій в університетах сприяють допомозі в навчально-виховному напрямку, займаються не тільки з дітьми та з старшим поколінням, але й допомагають один одному. Наприклад, в науковому доробку дослідника Зарва (2017) висвітлено методику роботи студентських організацій, що займаються не тільки питаннями суспільного благоустрою, але приділяють значну увагу морально-патріотичному вихованню особистості. Зазначено, що:

В університеті Техасу (the University of Texas), діють три окремі студентські організації – Студентський уряд (Student Government), який є загальним представницьким органом, що захищає переважно права студентів старших курсів та випускників, Сенат ради коледжу (the Senate of College Councils), який представляє академічні інтереси всіх студентів та Студентська Асамблея старшокурсників (the Graduate Student Assembly), що займається як академічними, так і побутовими справами студентів (Зарва, 2017, с. 129).

Варто зазначити, що існує чимало інших закладів вищої освіти США, які сприяють залученню студентів до волонтерської роботи і містять в собі гуманітарні, правові, політичні та соціальні напрямки. На особливу увагу заслуговує Бостонський коледж (Boston College), який має велику кількість студентських клубів, що приймають участь в різних соціальних заходах з метою вирішення низки суспільних проблем (Manetts, 2015, p.2105).

Щодо розвитку студентського волонтерства в Канаді, то цікавою є думка відомого дослідника Столярчук (2018), що зазначає наступне: «важливу роль у

процесі професійної підготовки канадійських бакалаврів у галузі права відіграє участь у Національній студентській програмі Pro Bono, котра є волонтерською організацією в Канаді, яка активно підтримується адвокатським корпусом, судовою системою та вищими навчальними закладами» (с. 296). Під керівництвом юриста-волонтера, студенти отримують необхідні знання та навички, здобувають практичний досвід роботи в державних та недержавних установах. Студенти-волонтери приймають клієнтів, допомагають надавати безкоштовні юридичні консультації, допомагають оформити документи, складають звіти або проводять правові семінари. В результаті після виробничої волонтерської практики найкращі студенти стажуються в різноманітних юридичних установах, організаціях і багато залишаються там працювати і надалі.

У Данії, відомій своєю високою якістю освіти, навчальні програми завжди на сучасному інноваційному рівні, ґрунтуються на дослідженнях та практиці у професії. Наприклад, студенти Копенгагенського університету прикладних наук значну частину свого навчання проводять, займаючись волонтерською діяльністю. Понад 90% студентів університету входять до існуючої волонтерської студентської ради, що займається допомогою людям, які зазнали насилля чи є тяжко хворими (Stukas, 2014, p.130).

У вирішенні соціальних питань в Німеччині студентське волонтерство користується значною популярністю. Вже з перших курсів навчання студенти проходять практику в притулках, лікарнях, інтернатах, де зміст їхньої роботи полягає у догляді за вразливими категоріями населення (Ching, 2019, p.531).

Волонтерський досвід студентів Австрії є вагомим чинником їх професійного росту, і відбувається він на базі спеціалізованих центрів підготовки волонтерів. Навчання в цих центрах сприяє формуванню у студентів навиків конструктивного розв'язання проблем, розвитку лідерських та професійних якостей.

Університети Великобританії відіграють дедалі більшу роль у професійному навчанні своєї молоді. Так, функціонуюча Загальнонаціональна організація з навчання спеціалістів-волонтерів надає базові знання з організації, методики та професійної етики волонтерської роботи (Clerk, 2016, p.9).

У Франції та Швейцарії, країнах відомих своїми давніми традиціями волонтерства, студенти під час навчання та позаурочний час активно долучаються до культурного і соціального життя суспільства. Так, у Франції запроваджено навчальний курс «Виховання в дусі європейської спільноти», в рамках якого студенти здобувають знання спільної добровільної діяльності у вирішенні міжнаціональних та міжкультурних проблем. Уряд Швейцарії особливого значення надає підготовці волонтерів, що розглядається як одна з майбутніх галузей професійної діяльності (Huang, 2016, p.145).

Система волонтерської діяльності у Королівстві Нідерланди відзначена тим, що переважна більшість студентів опікуються людьми похилого віку як найбільш значимою за чисельністю групою об'єктів волонтерської діяльності. Тому можна вважати, що студенти-волонтери допомагають у побутовому житті кожного пенсіонера. Студенти працюють в партнерстві з місцевими громадськими діями, організаціями та іншими соціальними структурами. Так, як пенсіонери отримують достатню пенсійну оплату, часто студенти отримують щедрі плати за послуги по господарству.

Враховуючи міжнародний волонтерський досвід студентського волонтерства, необхідно підкреслити що в Україні специфіка їх навчання не набагато різниться від зарубіжних аналогів. Використання волонтерства у професійній підготовці українських студентів являє собою багатоетапний процес і будується на засадах гуманізму, толерантності та цілеспрямованості.

В Україні волонтерство в університетах посідає важливе місце, що зумовлено активною участю волонтерів у процесах державотворення. Як свідчить статистика, в Україні більше 25 навчальних закладів здійснюють професійну підготовку волонтерів та соціальних працівників, що за своїм

характером є трудомістким процесом. У процесі підготовки до волонтерської діяльності студенти повинні засвоїти великий об'єм знань із різних напрямків (психологія, політика, медицина, економіка, соціологія, менеджмент тощо), що в свою чергу дасть можливість використовувати набуті знання у професійній практиці із різними категоріями населення. Так, вчений Голуб (2016) у своїй науковій праці зазначає, що «невід'ємною частиною та індикатором сталості розвитку суспільства в цілому може слугувати волонтерська діяльність, що поступово вкорінюється в різні сфери суспільного життя України. Своє місце вона знаходить і в освітньо-науковому просторі українського суспільства» (с. 16).

Сучасний дослідник Моргай (2019) спираючись на історію розвитку руху на добровільних засадах серед молоді, виділяє важливий внесок Національного університету «Києво-Могилянську академію» у розбудові волонтерської діяльності. Так, починаючи з 1993 року в Національному університеті «Києво-Могилянська академія» стрімко почало розвиватися волонтерство серед студентів, що стало поштовхом для розвитку спеціальності «соціальна робота».

З часу заснування нового фаху в академії студенти і педагогічний склад університету відразу брали активну участь у міжнародних і всеукраїнських програмах, семінарах, проектах, тренінгах, а відтак мали змогу знайомитися з провідними течіями соціальної роботи. «Школа соціальної роботи Києво-Могилянської академії має досвід співпраці з відомими закордонними фахівцями (Шуламїт Рамон, Стівен Шардоу, Фернанда Родрігес та ін.), а тому студенти університету мають можливість приймати активну участь в міжнародних науково-практичних конференціях і стажуватися за кордоном» (Моргай, 2019, с. 37).

Одним із перших вищих навчальних закладів, який поклав початок зародженню волонтерства в університетах є Запорізький національний університет. В його стінах значну роль відіграє безвідривна благодійна соціальна практика студентів першого курсу. Створено волонтерський загін

«ЛіНа», основним напрямком діяльності якого є опіка онкохворих людей. Студенти Запорізького національного університету разом із благодійним фондом «Сподівання» організовують зустрічі, на яких здійснюється організація профілактичних та морально-етичних бесід та консультацій з наркозалежними, ВІЛ-інфікованими людьми тощо.

Як зазначає відома українська дослідниця Лях (2016) в науковому доробку:

Студенти зазвичай залучаються до волонтерської роботи в різних спеціалізованих закладах та організаціях, зокрема: будинках маляти, інтернатах для дітей з порушенням опорно-рухової системи та для дітей зі слабким зором, службах у справах неповнолітніх при райдержадміністраціях, службах соціальної допомоги самотнім і людям похилого віку, геронтологічних санаторіях, обласних онкологічних лікарнях, міських психоневрологічних диспансерах, лікувально-профілактичних центрах при наркологічному диспансері тощо (Лях, 2016, с. 1).

Для студентів Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету ім. Григорія Сковороди розроблений навчальний курс за назвою «Основи діяльності волонтерів». Навчальний курс призначений для підготовки студентів – майбутніх фахівців соціально-педагогічної та волонтерської роботи. На часі даний курс користується великою популярністю серед студентів вищого навчального закладу України.

У Дніпропетровському національному університеті було створено громадське об'єднання «Центр соціальних ініціатив і волонтерства», основна мета створення якого полягає у залученні до організації волонтерської роботи молодого покоління. У статті вітчизняного науковця Лях Т. визначено основні напрямки діяльності даного центру, а саме: «організація безпосередньої волонтерської роботи для дітей, які залишилися без батьківської опіки, для дітей з особливими потребами шляхом надання соціально-педагогічних, освітніх, психологічних, юридичних послуг; здійснення фандрейзингу; проведення благодійних акцій» (Лях, 2016, с. 3). Основними напрямками

роботи студентів-волонтерів є організація та проведення різноманітних акцій та заходів для забезпечення необхідної допомоги дітям, що позбавлені батьківської опіки.

Варто відзначити діяльність у напрямку розвитку волонтерської роботи академічної спільноти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Студенти значну увагу приділяють організації масових благодійних заходів, що призначені для збору коштів і необхідних речей для дитячих будинків, інтернатів.

Розпочато роботу студентського волонтерства у Харківському гуманітарно-педагогічному інституті. На початку створення волонтерських груп в інституті було не так багато студентів, але на даний час ця діяльність набула великої популярності. Відтак, нині велика кількість студентів, які навчаються в університеті, долучаються до волонтерського руху. В науковому дослідженні розвитку волонтерського руху вчений Лях (2015) стверджує, що «початком волонтерської роботи стало свято Покрови, що збіглося з днем заснування Харківського приймальника-розподільника для неповнолітніх. Волонтери влаштували свято для дітей цього закладу – концерт та театралізована вистава з історії виникнення свята Покрови й пов'язаних з ним традицій та обрядів українського народу» (с. 3).

Студенти-волонтери разом із Товариством Червоного Хреста провадять свою діяльність на забезпечення допомоги дітям-сиротам, людям похилого віку, непрацездатним особам, ВІЛ-інфікованим людям, наркозалежним, спрямовуючи їх подальший розвиток у напрямі здорового способу життя.

Заслуговує на окрему увагу діяльність студентського волонтерства у Волинському державному університеті імені Лесі Українки. В університеті створено молодіжну громадську організацію «Волонтерський клуб», основною метою якого є допомога та підтримка дітей з особливими потребами. Студенти проводять із дітьми з особливими потребами психолого-педагогічні бесіди,

корекційно-розвивальні роботи, а також допомагають у роботі вчителям та асистентам інклюзивного класу загальноосвітнього навчального закладу.

У науковому дослідженні уже згаданої Лях (2009) виділено основні напрямки та завдання клубу, серед яких:

Сприяння розвитку волонтерського руху та пропаганда його принципів серед студентської та учнівської молоді міста Луцька та Волинської області, проведення громадських волонтерських акцій на місцевому рівні; задоволення соціальних і культурних інтересів молодих громадян; створення умов для саморозвитку членів клубу як особистостей, членів суспільства, громадян України, професійного становлення як фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів та працівників) (с. 4).

Також студенти-волонтери приймають участь в організації проведення профілактичних заходів, реабілітації та змістовного дозвілля із дітьми з особливими потребами.

В Луганському національному педагогічному університеті імені Тараса Шевченка створено волонтерський загін під назвою «СОВА» (Студентський загін волонтерів-активістів). Практичний досвід волонтерського загону засвідчує активну участь студентів на регіональному, всеукраїнському та міжнародному рівнях діяльності. Напрямами діяльності загону є соціальне партнерство через розширення зв'язків та ресурсів, реалізація організаційних програм та проєктів для вирішення проблем громадськості.

На базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини створено молодіжний центр «Start», досвід роботи якого засвідчує ефективність співпраці молоді та педагогічного складу університету. Колективна праця сприяє вирішенню проблем злочинності, суїциду, наркоманії, алкоголізму, безробіттю, сирітству, безпритульності і насильства.

Діяльність волонтерського загону свідчить про велику кількість роботи, що спрямована на різноманітні соціальні сфери суспільства. Студенти активно

долучаються до проблем громадськості, використовуючи нові ідеї, напрямки та технології їх вирішення та залучають міжнародні соціальні служби.

Волонтерська активність студентів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди відзначається діяльністю гуртка за назвою «Волонтер». Мета діяльності гуртка спрямована на:

Формування стійкої мотивації студентів до волонтерської діяльності на підґрунті усвідомлення її значущості для сталого розвитку суспільства; ознайомлення з волонтерським рухом у світі; специфікою організації волонтерської діяльності у різних соціальних сферах; оволодіння студентами формами, методами, прийомами її здійснення; спільну розробку й реалізацію творчих соціально-виховних заходів у закладах соціально-педагогічного спрямування (Кабусь, 2017, с. 9).

Студенти старших курсів Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди активно залучають і передають досвід першокурсникам. Їхня волонтерська діяльність спрямована на дітей молодшого віку через організацію квестів, вистав, розваг, конкурсів тощо.

У Миколаївському національному аграрному університеті значна увага надається правовому вихованню студентів, а тому на його базі створено «Школу волонтерів та духовного виховання молоді», що має на меті розвивати патріотичну, культурну та свідому обізнаність. Студенти допомагають дітям-сиротам, людям поважного віку та іншим соціально незахищеним категоріям людей. Студенти-волонтери займаються пропагандою здорового способу життя, проводять тренінги, спілкуються з членами різноманітних громадських організацій тощо. Часто студенти волонтери відвідують притулки для громадян похилого віку, будинки дитини та школи-інтернати.

На думку доцента Шарата (2017) Миколаївського національного аграрного університету, «молодь показала, що вона зацікавлена в такому підрозділі, у якому вона в позаурочний час могла би спілкуватися, дізнаватися багато нового. Студентська молодь за власним бажанням ініціює проведення різноманітних акцій, метою яких є не лише збір коштів для дітей-сиріт, або осіб

з обмеженими можливостями, але й проведення вільного часу цікаво та з користю для суспільства» (с. 270).

Прикладом соціальної практики студентського волонтерства є співпраця з Державною службою зайнятості України, де волонтери здійснюють низку функцій: скеровують свої зусилля на допомогу пошуку роботи безробітним; надають можливість правильно підібрати найкращий варіант працевлаштування; проводять бесіди із безробітними людьми; ознайомлюють з описом професій тощо.

Особливо потужним є ефект волонтерської роботи студентів із виправними установами, в більшості із молодими людьми. Зокрема, вони організовують для молоді навчання, курси, консультації, бесіди, проводять дозвілля, а також надають допомогу в суспільній адаптації. У такий спосіб студенти отримують значний практичний досвід з розв'язання проблем представників різних груп ризику.

Таким чином, соціальна практика студентів-волонтерів – це спосіб їх особистісно-професійного розвитку, що характеризуються поглибленим навчанням, освоєнням нових знань, здобуттям нових умінь, вдосконаленням, повагою та впевненістю. Волонтерська діяльність дає можливість студентам проявити власну ініціативність, креативність у вирішенні найскладніших проблем, а отже сприяє їх всебічному розвитку.

3.2. Студентська соціальна служба КПІ ім. Ігоря Сікорського як осередок університетського волонтерства

Переважна більшість закладів вищої освіти України та зарубіжжя докладають багато зусиль для розвитку волонтерської діяльності серед студентства, яка забезпечує активний процес засвоєння знань і вмінь, здобуття досвіду спеціалістів різних галузей і відіграє важливу роль у майбутній професійній діяльності студентів. На погляд українських науковців Вершиніна

та Назаревич (2014), волонтерська діяльність для студентів є передумовою формування високих та престижних рис професійності: «участь студентів у волонтерській діяльності передбачає не лише формування особистісних рис, але й професійних. Науковий підхід до вивчення може створити той професійний рівень волонтерства, що у змозі впливати на формування позитивного іміджу та високого статусу студента-волонтера» (с. 191).

У контексті вищезазначеного, процес наближення діяльності волонтерів до тих завдань, що постають нині перед соціальною роботою, і активне використання компетенцій доброчинців, розглядається як одна з актуальних задач для керівників студентських соціальних служб. Основними секторами волонтерської роботи традиційно виступають такі сегменти соціальної роботи як патронаж, профілактика та обслуговування. При цьому волонтер обирає для себе завдання по внутрішньому бажанню чи за відчуттям спроможності до виконання того чи іншого виду діяльності. Але одна справа, коли волонтер є професіоналом, і зовсім інша, коли до волонтерської роботи за покликом чи дорученням долучається людина з недостатнім рівнем кваліфікації, а отже потребує навчання та професійного супроводу на початкових етапах своєї діяльності. Соціальні служби виконують відразу декілька функцій: навчання волонтерів та реалізація власне волонтерської роботи. Розглянемо обидві функції.

Навчання передбачає виявлення особистих мотивів у здійсненні волонтерської діяльності, а також професійну підготовку до майбутньої діяльності.

У волонтерській роботі беруть участь різні категорії громадян, а тому, як вважає український науковець Голубенко (2018), першим кроком у навчанні волонтера має стати співбесіда, під час якої можливо з'ясувати наступне: «1) чому студента зацікавила дана робота; 2) який у нього досвід – це допоможе підібрати відповідну роботу для волонтера; 3) чи збирається він тривалий час працювати волонтером; 4) чи є наявний досвід роботи волонтером і де» (с. 155).

У дослідженні українського науковця Багрій (2014) презентовано результати проведеного анкетування серед студентів-волонтерів. Зокрема, на питання «Чому Ви вирішили зайнятись такою діяльністю?» відповіді були такими: допомагати людям, які цього потребують (61%), прагнення навчитись чогось нового (46%), бажання мати певне заняття (31%), прагнення познайомитися з новими людьми (29%), бажання відплатити людям за добро добром (11%), хочу боротись з певною проблемою (7%), у мене є вільний час (4%)» (с. 17).

У цьому аспекті важливою є думка щодо мотивів студентської волонтерської роботи вітчизняної дослідниці Капської (2001), котра, зокрема, зазначає наступне: «...студентська молодь має особливі мотиви для добровільної соціальної роботи. Приймаючи участь у волонтерстві, вона отримує не тільки формальну, а й неформальну освіту, що допоможе у подальшому стати висококваліфікованим спеціалістом» (с. 9).

Стиль поведінки волонтера обумовлюється його особистісними якостями, інтересами, ціннісними орієнтаціями, що є вирішальними факторами ефективності подальшої роботи. Загальновідомо, що роль особистісних якостей волонтера надзвичайно важлива у професійній діяльності із людьми. Сучасний дослідник Добровіцька (2019) у статті цілком влучно охарактеризувала провідну ідею діяльності волонтерів: «Любити і допомагати», назвавши це девізом усіх тих, хто не може зоставатися осторонь потребуючих підтримки та уваги, а також для кого властиве прагнення до піклування, готовність до самовідданості та здійснення доброти. Саме такі почуття, які неможливо виховати жодними законами та правилами, властиві волонтерам» (с. 60).

Волонтери повинні бути обізнані у всіх сферах знань. У професійних відносинах, усвідомлюючи свою відповідальність, на перше місце волонтер ставить вирішення потреб та задоволення інтересів інших людей. Волонтер, працюючи як психолог, управлінець, педагог, виконує різні функції та є суб'єктом реалізації поліпшення умов життя.

Трансформаційний рівень розвитку життя буде сучасні об'єктивні технологічні вимоги до майбутніх спеціалістів. Багатоаспектне вивчення особливостей підготовки сучасних фахівців дозволило визначити перелік необхідних педагогічних методик, які покращать ефективність підготовки студентів до професійного життя. Наразі виключно теоретичних знань у вищих навчальних закладах недостатньо, а тому проходження практики через волонтерство є важливим компенсаторним механізмом подолання розриву між теорією та практикою у навчанні.

Підготовка до волонтерської діяльності проходить декілька етапів, які розглянуті в статті Червоненко (2018):

Залучення, навчання, інструктаж, визначення цілей та завдань діяльності, координація та оцінювання результатів діяльності... Залучення до волонтерської роботи може здійснюватися представниками соціальних служб, державних та громадських організацій, фізичними особами різними способами: через засоби масової інформації, листівки, оголошення, різні види соціальної реклами, агітаційні заходи тощо (с. 313).

Підготовка до практичної частини волонтерства потребує особливої уваги та передбачає поетапне навчання волонтерів. Практичне навчання може відбуватися у різних формах: семінари, курси, тренінги, тематичні заходи, де волонтери набувають відповідні знання з різними цільовими групами та категоріями населення.

Український дослідник Мірошніченко (2016) стверджує, що «...процес навчання волонтерів полягає не лише у передачі необхідних знань, але й формуванні особистості молодої людини, яка здатна приймати рішення самостійно, брати на себе відповідальність за можливі наслідки» (с. 155).

Доволі непростими підчас є умови виконання своєї професійної діяльності для волонтерів, що зумовлено, на погляд дослідника Мірошніченка (2016) як особистісними чинниками постаті волонтера, так і об'єктивними проблемами розвитку держави:

Робота для волонтера важлива і вагома, незалежно від того, де він працює: у бібліотеці чи з дітьми-інвалідами. При виконанні конкретного завдання вони враховують важливість їх допомоги як для центрів соціальних служб для молоді, так і для їх клієнтів. Розвиток волонтерівського руху потребує докладання максимальних зусиль для його організації і правильного спрямування. Для підтримки в Україні роботи волонтерів потрібні значна координація зусиль між провідними установами та організаціями соціального захисту й освіти, органів виконавчої влади і місцевого самоврядування усіх рівнів. А потреба у них визначається непростотою соціально-економічною ситуацією у нашій країні (с. 157).

Реалізація студентськими соціальними службами іншої функції зумовлена зростанням суспільної потреби у допомозі людям різних верств населення, що мають психологічні та економічні проблеми. У даних волонтерських організаціях виконується робота, направлена на лікувально-профілактичні, освітні, благодійні та інші громадські заходи, що дають змогу підтримати людей та допомогти їм. Однією з таких волонтерських служб є Студентська соціальна служба КПІ ім. Ігоря Сікорського (надалі Студентська соціальна служба).

Соціальна служба у своїй діяльності керується чинним законодавством України, а також Положенням про студентську соціальну службу університету КПІ ім. Ігоря Сікорського (*Положення про Студентську соціальну службу*, 2019).

Основними цілями діяльності Студентської соціальної служби є надання комплексу соціальних послуг студентам; створення сприятливих умов для їхньої самореалізації та самовдосконалення; формування принципів здорового способу життя (*Положення про Студентську соціальну службу*, 2019).

Головними завданнями служби є створення сприятливих умов для реалізації соціальних прав студентів; здійснення освітньо-профілактичних заходів щодо попередження негативних явищ у студентському середовищі; сприяння розумінню молоддю переваг здорового способу життя; підтримка і розвиток волонтерського руху серед студентів КПІ; реалізація програм соціального становлення та соціальної підтримки студентів у межах

національних та державних цільових програм; організація змістовного дозвілля студентів; благодійна діяльність (*Положення про Студентську соціальну службу*, 2019).

Відповідно до основних завдань соціальна служба університету здійснює такі функції: реалізує проекти, заходи соціальної підтримки студентської молоді; співпрацює у межах наданих повноважень з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, громадськими організаціями, у вирішенні питань соціального становлення та соціальної підтримки студентської молоді; проводить соціологічні дослідження з метою визначення молодіжних соціальних проблем для використання їх у практиці соціальної роботи; здійснює соціально-психологічне, соціально-педагогічне консультування, надає інформаційні послуги (*Положення про Студентську соціальну службу*, 2019).

За період своєї діяльності, згідно зі звітом ректора університету за 2012-2018 рр., Студентською соціальною службою проведено низку заходів у соціальному, соціально-профілактичному, психологічному, благодійному, спортивно-оздоровчому та інших напрямках роботи.

Заходи соціального напрямку роботи Судентської соціальної служби спрямовані на підтримку соціальних ініціатив на рівні університету, міста, країни та міжнародному рівні, а саме: програма допомоги студентам, аспірантам і працівникам університету в поселенні в альтернативне гуртожиткам студмістечка житло в м. Києві; допомога в реалізації загальноуніверситетських проектів; допомога в реалізації Міжнародного соціально-профоорієнтаційного проекту «Місто Професій»; організація й підтримка волонтерського руху в КПІ ім. Ігоря Сікорського (залучення та заохочення нових волонтерів до реалізації соціальних проектів в університеті, проведення тренінгів з волонтерської діяльності, різноманітних майстер-класів

та тімблдінгів); підтримка та участь у «Тижні енергоефективності» в університеті та «Тижню миру в КПШ ім. Ігоря Сікорського».

Одним з важливих напрямів діяльності Студентської соціальної служби є соціально-профілактичний напрям. Він включає в себе заходи з профілактики соціально небезпечних захворювань (ВІЛ/СНІДу, гепатитів, ЗПСШ, туберкульозу та ін.), захворювання на цукровий діабет, серцево-судинних й онкозахворювань, виховання толерантності до ВІЛ-інфікованих людей. Серед численних заходів слід виокремити комплекси соціально-профілактичних заходів Марафон «Студентські ігри»; інтерактивні ігри «Маршрут безпеки» в контексті реалізації національної інформаційної кампанії «Не дай СНІДу шанс»; скринінги рівня глюкози в крові в усіх бажаючих «КПШнику, контролюй свій цукор!»; семінар-тренінг «ВІЛ та толерантне відношення до людей, що живуть з ВІЛ»; інформаційна соціально-профілактична фото-акція «ISSSTAR» із залученням відомих та популярних людей з метою пропаганди здорового способу життя серед студентів; щорічні інформаційні соціально-профілактичні акції та кампанії («FREE HUGS», «Збережи життя!», «Make Love Not War!», «Дізнайтесь більше про вірусні гепатити!», «Міцне здоров'я - успішне життя!», «КПШнику, ти маєш знати!»); традиційні щорічні акції з експрес-тестування на ВІЛ «Пройди тест на ВІЛ у своєму ВНЗ!» та акції з комбінованого тестування на вірусні гепатити В і С, сифіліс та ВІЛ.

Доволі частою стала практика залучення волонтерів Студентської соціальної служби в якості лекторів для шкіл міста Києва в рамках Всеукраїнського соціально-освітнього проекту «Здоров'я - вибір кожного». Також студенти стали організаторами низки заходів: шок-лекція з профілактики ЗПСШ «Основи сексуальності», соціально-профілактична акція щодо шкідливих звичок «КПШники за здоровий спосіб життя!», «KPINOSMOKING», арт-перформанс «Забий на сигарету», акції з обміну цигарок на фрукти та листівки з корисною інформацією, інтерактивна соціально-профілактична гра «Колесо безпеки», акція з безкоштовної перевірки

слуху серед університетського загалу (останній був проведений в березні 2019 року).

Психологічний напрям діяльності студентської соціальної служби включає в себе індивідуальні та групові психологічні консультації (щорічно проводиться близько 250 бесід-зустрічей з практикуючим психологом); засідання студентських клубів з практичної психології та клубу з самореалізації та самоактуалізації «Тільки вперед!» для студентів 1-го та 2-го курсу з числа студентів-сиріт та студентів, позбавлених батьківського піклування, молодих осіб, які мають особливі потреби, внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованої території країни; соціально-психологічні тренінги з арт-терапії, заняття навчальної групи за напрямком «Акторська імпровізація». В доробку Студентської соціальної служби проведені воркшопи з медіації «Відновні практики» від ГО «Інститут миру і порозуміння», лекції-бесіди з подолання конфліктів «Основи ненасильницького спілкування», а також лекційні заняття за авторською програмою «Самореалізація особистості як механізм соціальної адаптації студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського».

Одним з вагомих напрямів волонтерської діяльності студентської соціальної служби є благодійність. У рамках Державної програми сприяння розвитку донорства в Україні проводяться щорічні благодійні акції з донорства крові «День донора в КПІ ім. Ігоря Сікорського», а також регулярна робота з оновлення Баз донорів крові КПІ ім. Ігоря Сікорського; здійснюється постійна участь у міжуніверситетських заходах та міських акціях з донорства крові «Zdai Blood»; В екологічному вимірі можливо говорити за постійно-діючі благодійні екологічні акції зі збору макулатури («Здай макулатуру - допоможи пораненим бійцям АТО!», регулярні здачі вторинної сировини для допомоги сиротинцям); благодійні акції зі збору гуманітарної допомоги дітям-інвалідам, матерям-одиначкам, пенсіонерам, вихованцям дитбудинків і безпритульним («Торбинка добра», «Гуманітарна скринька», «Допоможемо разом!», «Подаруй надію!»); залучення студентства університету до активної участі у Національній

благодійній програмі «Територія добра» БО «Шлях до майбутнього» із допомоги нужденним та допомога в організації низки благодійних концертів в рамках даної програми в ЦКМ КПІ ім. Ігоря Сікорського; благодійна акція з допомоги безпритульним «Бездомний Святий Миколай».

Студентська соціальна служба започатковує, проводить і популяризує різноманітні спортивні заходи (змагання, конкурси, марафони, забіги), що мають на меті збереження та зміцнення здоров'я студентів. З числа проведених заходів доцільно згадати спортивно-оздоровчі акції «KPI EVENING RUN»; студентський забіг «Молодь за здорове життя» спільно з КМДА; участь команди волонтерів студентської соціальної служби у спортивному фестивалі КМДА «Відчути спорт» серед ЗВО м. Києва; Новорічний відкритий легкоатлетичний пробіг спільно з Асоціацією бігунів України; конкурс візуальних творчих студентських робіт на соціально-значущі тематики з пропаганди здорового способу життя серед молоді «Healthy & Creative»; бігова екскурсія кампусом та студмістечком університету для першокурсників; показовий виступ і майстер-клас по капоейрі від школи «Senzala».

Волонтери, які самі звернулись до студентської соціальної служби, встановлюють часові, ресурсні межі для своєї роботи, що уможливлює кращі результати власної діяльності. Мотивацією для цих волонтерів є як «досягнення результату», так і «приєднання до групи», що сприяє розвитку низки особистісних якостей волонтера.

За час своєї діяльності Студентською соціальною службою було налагоджено співпрацю з багатьма організаціями-партнерами та державними установами: Міжнародним благодійним фондом «Альянс громадського здоров'я», Представництвом Фундації «Анти СНІД США в Україні» (AIDS HealthcareFoundation), ТОВ «МЕД ТРАСТ Україна», Благодійною організацією «Шлях до майбутнього», ВМГО «Асоціація молодих донорів України», Державною установою «Український центр контролю за соціально-небезпечними хворобами МОЗ України», Товариством Червоного Хреста

України (Київською міською організацією), Німецьким товариством міжнародного співробітництва (GIZ), Всеукраїнським благодійним фондом «Соціальне партнерство», Державною установою «Науково-практичний медичний центр дитячої кардіології та кардіохірургії» МОЗ України, Київським міським центром крові, Київською міською клінічною лікарнею № 6 (Медмістечко), Центром інфекційних хвороб «Клініка для лікування дітей, хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД», Національною дитячою спеціалізованою лікарнею «Охматдит» МОЗ України, Громадською організацією «Інститут миру і порозуміння», волонтерською організацією студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського «Рурік фонд», Благодійною організацією «Меценати добра» та ін.

У підсумку слід зазначити, що за час свого існування Студентська соціальна служба університету КПІ ім. Ігоря Сікорського перетворилась на осередок університетського волонтерства. У студентському колективі на основі взаєморозуміння, взаємоповаги і взаємної відповідальності виникають сприятливі умови для особистісного і професійного становлення студентів, а також ефективного формування у них професійної спрямованості. На сучасному етапі соціальна служба спрямовує свої сили на допомогу та підтримку не тільки студентів, але і інших людей, що цього потребують, про що свідчить величезна кількість заходів та проектів, втілених за весь час існування організації.

3.3. Соціологічне дослідження на тему: «Волонтерство як ресурс особистісно-професійного розвитку: погляд студентів» (на базі студентської громади КПІ ім. Ігоря Сікорського)

Комплексний характер дослідження соціального феномену волонтерства зумовив необхідність звернення до досвіду самих волонтерів, у даному випадку студентів. Цільовою аудиторією нашого дослідження стали студенти-волонтери КПІ ім. Ігоря Сікорського, які у власний поза навчальний час працюють волонтерами у Студентській соціальній службі університету.

Метою проведеного дослідження стало з'ясування ролі та значення волонтерства як соціальної практики у житті цих освічених особистостей, молодих громадян України та майбутніх фахівців у різних видах професійної діяльності: інженерної, соціально-гуманітарної тощо. Питання були поставлені проблемно, і можуть бути презентовані в узагальненому вигляді наступним чином: наявність попереднього волонтерського досвіду та перспективного бачення продовження цієї діяльності поза стінами університету; візія волонтерської роботи як соціальної практики та постаті власне волонтера; питання професійної підготовки людей до здійснення волонтерської діяльності; аксіологічна складова волонтерства; мотиваційна складова волонтерської роботи.

Зміст гіпотез дослідження полягав у наступному:

1. Університет є потужним організаційно-просвітницьким середовищем для залучення студентів до лав волонтерів.
2. Мотивація волонтерської діяльності має двояку природу: бажання творити добро та особистісно-професійний розвиток, в той час як матеріальні заохочення значення не мають в цілому.
3. Волонтерство має усвідомлений характер, а тому значна частина студентів по закінченні навчання мають намір продовжувати волонтерську діяльність, якщо на заваді не стануть перепони об'єктивного характеру (відсутність часу, більш вагомі питання на порядку денному).

Загальна кількість актуальних волонтерів ССС складає 30 осіб, студентів 1-5 курсів, з них участь в анкетному інтерв'юванні взяло 28 осіб (чоловіки – 57%; жінки – 43%).

Гіпотеза 1. За результатами опитування гіпотеза підтвердилася. Дуже цікавим стало виявлення того факту, що 20 з 28 осіб розпочали свою волонтерську діяльність саме перебуваючи в статусі студента, а до того часу жодного досвіду не мали (рис. 3.1.).

Чи займалися Ви волонтерською діяльністю до вступу в університет?

28 відповідей

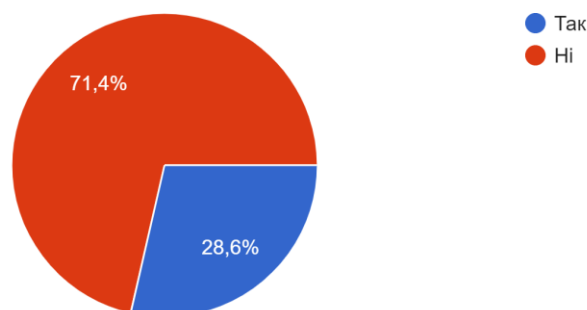

Рис.3.1 Відсотковий розподіл студентів, що мають/не мають доуніверситетський волонтерський досвід

З числа тих, хто мав попередній достудентський досвід, 14 осіб не мали членства в певній волонтерській організації, а регулярно/періодично брали участь в різних благодійних заходах (рис 3.2.).

В якому вигляді Вами здійснювалося волонтерство?

28 відповідей

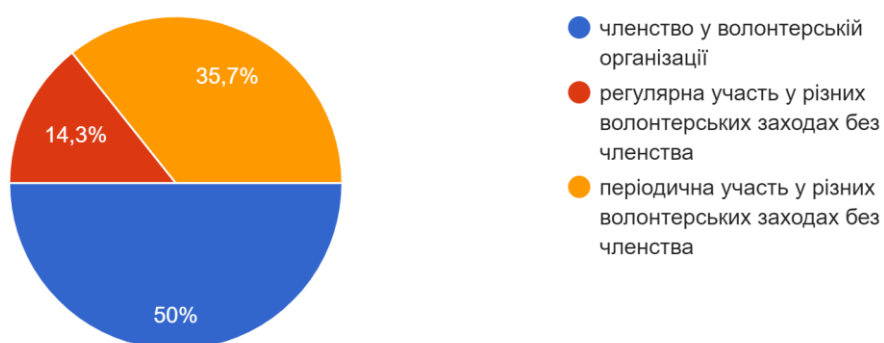

Рис. 3.2. Форми участі студентів у волонтерській діяльності до навчання в університеті

Також вагомою є інформація про те, що переважаюча кількість опитаних волонтерів а саме 18 осіб, свою ініціативу реалізують в тому числі через

участь в проектах Студентської соціальної служби університету. Надалі розподіл по напрямкам діяльності (кожен респондент міг обрати кілька опцій відразу) виглядає наступним чином: участь в різноманітних благодійних акціях – 15 осіб; донорство – 9 осіб; організація та проведення безкоштовних майстер-класів, тренінгів – 8 осіб (рис. 3.3.).

Якою діяльністю Ви займаєтеся як волонтер нині?

28 відповідей

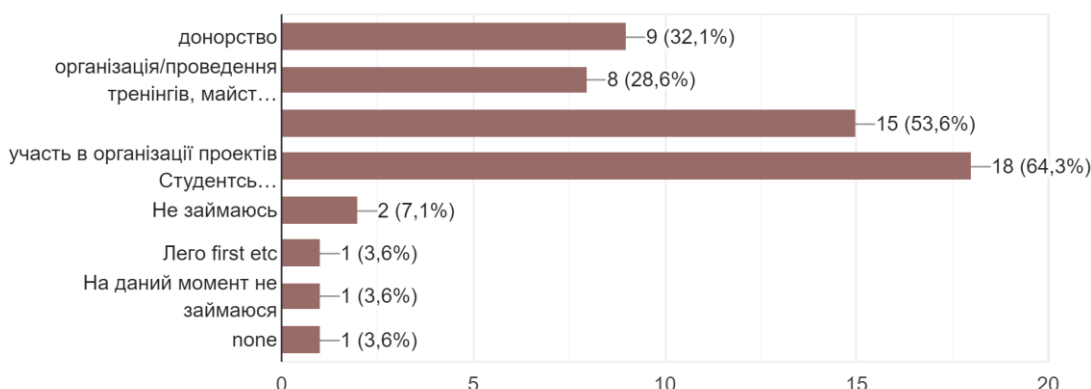

Рис. 3.3. Форми участі студентів у волонтерській діяльності на сучасному етапі

Дослідницький інтерес також полягав у з'ясуванні *ролі університету в процесі підготовки студентів до волонтерської роботи*. На питання щодо необхідності спеціальної підготовки зі сторони університету відповіді респондентів розділилися навпіл: «так» – 12 осіб; «ні» – 16 осіб. У продовження теми щодо того, у який спосіб можливе забезпечення такої підготовки, 7 з 12 осіб однозначно висловилися за появу *школи волонтерів*, решта – за *кількаденний тренінг для початківців*. Ідею щодо окремого навчального курсу не підтримав жоден учасник (рис. 3.4.)

У якому вигляді має здійснюватися підготовка до волонтерської діяльності?

12 відповідей

Рис 3.4. Фоми підготовки волонтерів зі сторони університету

Гіпотеза 2. За результатами проведеного опитування стало очевидним, що дане припущення є частково вірним. Так, опцію *бажання безкорисливо творити добро* обрало 16 осіб, що складає 57,1% опитаних. Не менш актуальною серед респондентів виявилася опція *отримати досвід роботи волонтером* (13 осіб, 46,4%). Менш популярними стали відповіді щодо *заохочення друзями* (9 осіб) та *отримання досвіду роботи у власній професії* (5 осіб). Найменш популярними стали такі версії як *знайомства* та *спосіб зайняти чимось корисним* (по 1 голосу) (рис.3.5.)

Чому Ви вирішили стати волонтером?

28 відповідей

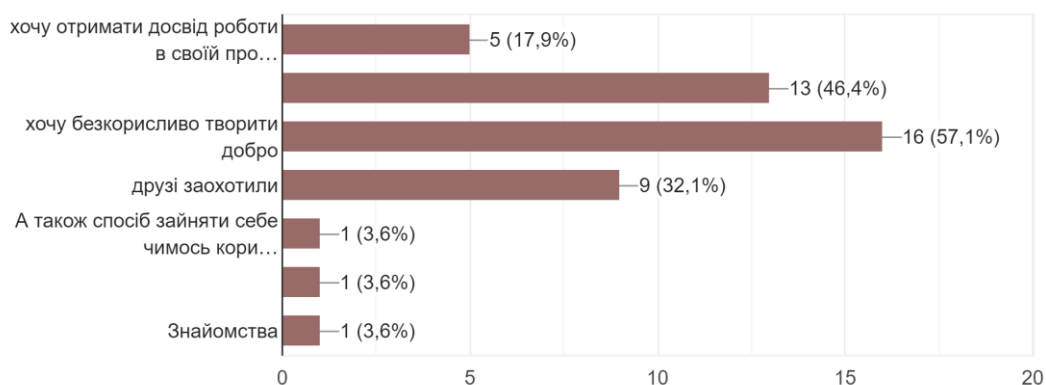

Рис. 3.5. Причини вступу до лав волонтерів

На підтвердження гуманістичної орієнтації студентів-волонтерів доцільно навести відповіді на запитання щодо сутності волонтерської діяльності: так, на думку 17 опитаних осіб зміст її полягає у бажанні *покращити якість життя інших* та є *виявом альтруїзму* (11 осіб з числа опитаних). Проте важливо зауважити, що значима кількість студентів розглядає волонтерство як спосіб самореалізації (50% від загального числа респондентів). Опції щодо *високого соціального статусу* чи *волонтерства для розваги* не викликали підтримки у опитаних (рис. 3.6.).

Волонтерська діяльність для Вас це...

28 відповідей

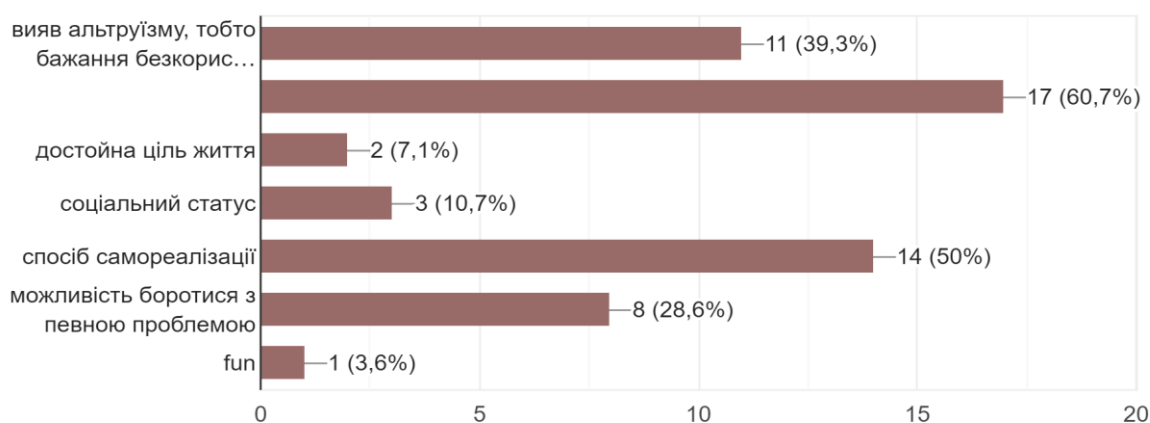

Рис. 3.6. Сутність волонтерства

Стосовно важливості зовнішнього заохочення діяльності волонтерів думки опитаних осіб також дещо розійшлися: 50% респондентів стверджують що волонтерство не потребує матеріального заохочення в цілому, решта аудиторії – прийнятність та доцільність певного заохочення (сувеніри, подарунки, додаткові бали у навчальному процесі) (рис. 3.7.)

Які способи заохочення волонтерів є, на Ваш погляд, найбільш ефективними?

28 відповідей

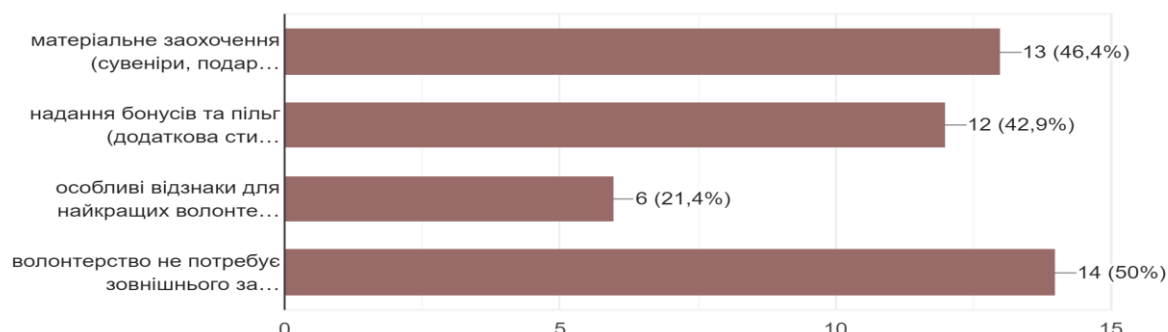

Рис. 3.7. Бажані способи заохочення волонтерської діяльності

Отож, волонтерство в середовищі студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського розглядається і з призми бути творцем добрих справ, і в той же час як можливість самореалізації, з необхідним зовнішнім матеріальним заохоченням і без нього. Втім констатація останнього факту не є негативним явищем з етичної точки зору, якщо це не виражається у споживацькому підході до волонтерської роботи.

Гіпотеза 3. За результатами опитування гіпотеза підтверджується. У відповіді на питання щодо *наміру працювати волонтером по закінченню навчання в університеті*, 63,4% опитаних відповіли ствердно (18 з 28 осіб), 25% – обрали варіант *складно відповісти*. Важливо, що відповіді на наступне питання щодо причин можливої відмови від волонтерської діяльності, 24 осіб (85,7%) обрали опцію *нестача часу*, в той час як варіанти відповіді *відсутність стимулюючих факторів* або ж *несприятливий соціальний клімат* отримали по кілька голосів (рис. 3.8.).

Чи плануєте Ви продовжувати займатися волонтерською діяльністю по завершенню навчання?

28 відповідей

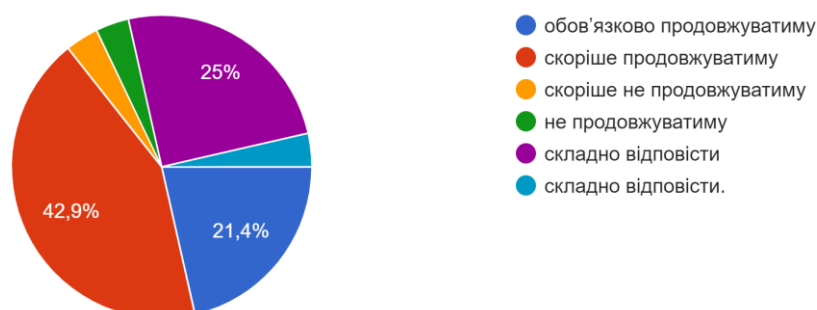

Рис. 3.8. Перспективи здійснення волонтерської діяльності по завершенню навчання

Окрім заявлених гіпотез, питання анкети дозволили виявити цікаві факти щодо значення цього виду діяльності у житті студентства. Зокрема, на запитання щодо того, *яким чином наявний досвід волонтерства вплинув та продовжує впливати на життя індивіда*, послідовність відповідей у порядку спадання є наступною: *розширив коло знайомих, друзів; додав впевненості у комунікації з різними людьми; допоміг краще зрозуміти себе, власні вподобання* (рис. 3.9.). Отримані результати засвідчують факт корисності волонтерства в різних аспектах: професійних, громадянських, особистісних.

Яким чином досвід волонтерської діяльності вплинув на Ваше життя?

28 відповідей

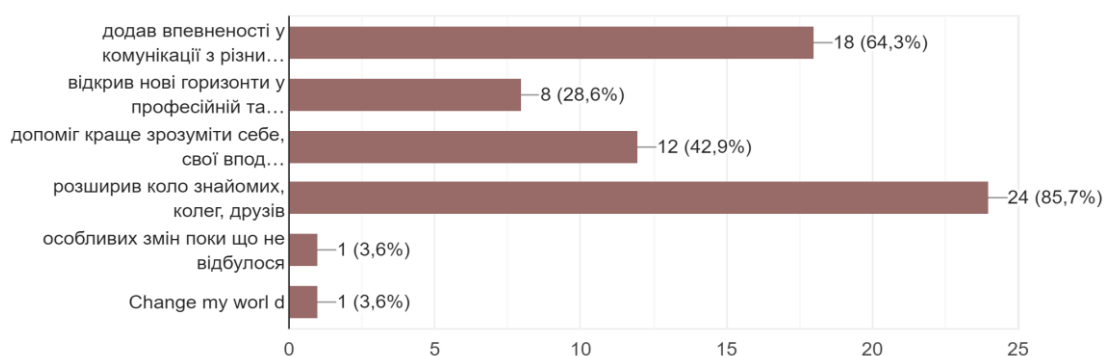

Рис. 3.9. Впливи досвіду волонтерства на життя студентів

Комплексний підхід до дослідження студентського волонтерства потребував звернення уваги на *фактори, що перешкоджають волонтерам у їх роботі* в тій чи іншій мірі. Характерно, що кожен учасник з власного досвіду стверджував про чотири провідні труднощі, що в підсумку набрали орієнтовно однакову кількість виборів: *нестача волонтерів; розпорошеність волонтерських організацій; недостатній рівень підтримки зі сторони співгромадян та держави* (рис. 3.10). Усі зазначені фактори мають стати перспективними напрямками розвитку студентського волонтерства в досліджуваному університеті, як і в інших закладах вищої освіти.

Рис 3.10. Проблеми у здійсненні волонтерської діяльності

Отож, за результатами проведеного дослідження феномену студентського волонтерства в локації Студентської соціальної служби КПІ ім. Ігоря Сікорського вдалося робити кілька висновків: 1. Університет є дієвим організаційним середовищем виховання та підготовки волонтерів з числа своїх студентів; 2. У процесі волонтерської діяльності студенти намагаються досягнути декілька цілей: дієво приймати участь у зростанні рівня соціального благополуччя суспільства; зростати особистісно за рахунок досвіду, нарощення соціального капіталу; 3. Волонтерство розглядається студентами як вид діяльності, що за відсутності значимих несприятливих обставин буде здійснюватися по завершенню навчання в університеті.

Таким чином, волонтерство слід розглядати як ресурс особистісного та професійного розвитку сучасних студентів, оскільки цей вид людської активності сприяє розкриттю та реалізації творчих здібностей індивідів, розвитку та демонстрації їх організаторських та лідерських здібностей у спілкуванні з іншими людьми. Розвиток вищезазначених якостей є необхідним не тільки для майбутньої професійної діяльності студентів, а й стимулює їх до успішної соціалізації. Окрім того, практики волонтерської роботи є корисними для фахівців, що працюватимуть у соціальній сфері, зокрема соціальних працівників, адже через цю діяльність ще в статусі студента вони уже вдало поєднують теоретичне навчання з практикою.

Усвідомлення вищезазначених позицій визначило й продовжує визначати створення студентських волонтерських середовищ в структурі багатьох зарубіжних та українських університетів. Прагнення проведення більш глибокого дослідження практик студентського волонтерства детермінувало проведення соціологічного дослідження серед студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського.

Результати анкетного інтерв'ювання продемонстрували, серед іншого, що університет є дієвим організаційним середовищем виховання та підготовки волонтерів з числа своїх студентів; волонтерський досвід чинить потужний позитивний вплив на їх особистісний та професійний розвиток; опитані студенти прагнуть продовжувати займатися волонтерством по завершенню університету; основними проблемами сучасного волонтерства залишаються нестача самих волонтерів; розпорошеність волонтерських організацій; недостатній рівень підтримки зі сторони співгромадян та держави.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Волонтерство належить до числа тих соціальних феноменів, що мають безпосередній стосунок до формування реалій та перспектив розвитку соціуму у всій сукупності сфер його життєдіяльності та на різних рівнях його представлення: від окремого індивіда чи соціальних груп до націй та глобального суспільства. Все це зумовлює поліваріантність у формулюванні сутності та змісту предмету даного дослідження. У найбільш загальному вигляді волонтерство можливо визначити як свідому, добровільну та неоплачувану діяльність на благо інших, а волонтера як вмілу та відповідальну людину, яка має можливість присвятити свій вільний час добровільній праці в певній сфері громадської діяльності, де це необхідно.

Системний погляд на характер здійснення волонтерської діяльності дозволяє увиразнити інституційний та суспільний підходи до розуміння волонтерства. Згідно з першим підходом, волонтерство виступає інституцією реалізації соціальної політики, і мислиться крізь призму сфер, напрямів та форм, з позиції загальнолюдських і гуманістичних цінностей та традицій. Суспільний підхід аналізує волонтерство як соціальну спільність людей, тобто сукупність суб'єктів добровільної діяльності, суб'єктів соціальної дії, що мають спільні інтереси та цінності, соціальну ідентичність.

Багатоаспектна діяльність волонтерів у різних сферах суспільного життя визначила чотири іпостасі волонтерства: взаємодопомога поміж волонтерами, волонтерами та населенням в місцевому, регіональному, національному та глобальному масштабах, філантропія чи надання послуг волонтерами іншим людям, захист інтересів (лобіювання) первних категорій людей перед державою чи позадержавними інститутами та участь в управлінні (як інституція громадянського суспільства).

Важивим аспектом наукових розвідок щодо волонтерства є питання розмежування змісту низки понять, що стосуються цього соціального феномену. Різниця між волонтерською діяльністю і волонтерським рухом

полягає в тому, що перша розуміється з точки зору конкретики певного виду безоплатної діяльності та часово-просторового обмеження, а волонтерський рух – як узагальнення сукупності усіх видів волонтерської діяльності, що відображає розвиток феномену волонтерства на певному історичному етапі та несе аксіологічну цінність.

В аспекті визначення відмінностей між поняттями «волонтер» і «доброволець» вдался дійти до наступного розуміння: волонтер – людина, яка добровільно виконує роботу без оплати праці, помічник; доброволець – людина, яка виконує роботу добровільно, без примусу, проте не обов'язково безкоштовно. Також останнім часом термін «доброволець» найчастіше вживається в контекстах, пов'язаних з військовою тематикою.

На сьогоднішній день у світі існує стала база нормативно-правових документів, що характеризують основні принципи та засади волонтерської діяльності, серед яких чільне місце займає Загальна декларація волонтерства, прийнята на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (2001). Законодавче урегулювання волонтерської діяльності в Україні здійснюється низкою законів та підзаконних актів, в числі яких Закони України «Про волонтерську діяльність», «Про громадські об'єднання», «Про соціальні послуги», «Про соціальну роботу з дітьми, сім'ями та молоддю» та інші.

Формування та розвиток волонтерського руху є одним з провідних шляхів реалізації галуззю соціальної роботи низки її завдань в сфері освіти та виховання, охорони здоров'я, соціального захисту населення, правозахисної діяльності тощо. Сучасний вітчизняний та зарубіжний досвід розглядає волонтерство як форму соціальної роботи, що спроможна ефективно долати процес абстрагування людей від громадських проблем, сприяти становленню моделі колективної участі та системного відтворення людських та цивілізаційних цінностей.

Історична ретроспектива волонтерства з часів стародавніх цивілізацій і до нині дає підстави стверджувати його феноменальну природу та глибокі традиції

існування в різних формах. Період інституціалізації випадає на початок XIX століття в таких країнах як Західна Європа та США та окреслюється хронологічно в найбільш загальному вигляді наступним чином: від діяльності сестер милосердя та місіонерів через добровольчі рухи у військові часи минулого століття до комплексної системної діяльності у різних соціальних сферах на сьогодні.

В Україні практика волонтерської діяльності має власні свідчення ще з середніх віків, і демонструє певну історичну тяглість донині. На сучасному етапі в державі функціонує низка волонтерських організацій, що вирішують найскладніші суспільні проблеми, серед яких «Волонтер», «Волонтерська Сотня», «Армія SOS», «Крила Фенікса», «Повернись живим», та багато інших.

На сучасному етапі волонтерство може бути представлене низкою сфер (освіта, охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, правовий захист та ін.), напрямів (інформаційний, профілактичний, освітньо-просвітницький, реабілітаційний, корекційний, консультативний, соціально-побутовий, правово-захисний, рекреаційний, соціального захисту та ін.), що втілюються в різноманітних заходах видів (допомога армії і вимушеним переселенцям; допомога постраждалим в надзвичайних природних чи техногенних катастрофах; психологічна допомога та підтримка вразливим категоріям населення) та форм (тренінги, терапії, семінари, бесіди, консультації, лекції) діяльності.

Особливість волонтерської діяльності в Україні полягає в тому, що доволі чисельною її групою є студентська молодь, а тому дослідження саме цієї категорії волонтерів викликала науковий інтерес. Аналіз низки вітчизняних університетів продемонстрував наявність волонтерських осередків, що діють у різних напрямках та формах, відповідно до конкретних суспільних потреб та цілей волонтерського руху.

Соціологічне дослідження, проведене серед студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського, засвідчило, що значна кількість опитаних осіб розглядає

волонтерську діяльність як дієвий засіб зростання рівня суспільного благополуччя, та є вкрай запотребованим для сучасної України. Результати анкетного інтерв'ювання засвідчили, що КПІ ім. Ігоря Сікорського є дієвим організаційним середовищем виховання та підготовки волонтерів з числа своїх студентів; волонтерський досвід чинить потужний позитивний вплив на їх особистісний та професійний розвиток, зокрема, шляхом залучення до подолання низки соціальних проблем суспільства, розширення кола знайомств, розвитку комунікативних здібностей тощо; студенти-волонтери КПІ ім. Ігоря Сікорського прагнуть продовжувати займатися волонтерством по завершенню університету.

Насамкінець, за результатами теоретичної розвідки стану волонтерства в Україні та проведеного соціологічного дослідження вдалося з'ясувати, що основними проблемами сучасного волонтерства залишаються нестача самих волонтерів; недостатній рівень підтримки зі сторони співгромадян та держави; недостатнє законодавче регулювання діяльності волонтерів; безпека окремих категорій волонтерів; певна «вимушеність» появи волонтерських ініціатив внаслідок недостатньої ефективності державних інститутів або обмеженості їх ресурсів; розпорошеність волонтерських організацій і, як наслідок, відсутність достатньої координації між собою.

У рекомендаційному аспекті доцільним виглядає зазначити наступне:

– Студентській соціальній службі та КПІ ім. Ігоря Сікорського звернути увагу на подальший і прогресивний розвиток наявного волонтерського осередку та її ініціатив. Підставою слугує той факт, що опитані студенти засвідчували значиму роль університету як середовища формування та розвитку культури волонтерства серед молоді, і доцільність організації навчального центру при університеті (наприклад, школи волонтерів). Означені поради виглядають доцільними і для низки інших університетів, оскільки хоча інтерв'ювання мало місце лише в одному університеті, світові тенденції

розвитку волонтерства, як і місія сучасних університетів, дозволяють застосувати метод екстраполяції щодо інших закладів вищої освіти;

– кафедрі філософії КПІ ім. Ігоря Сікорського, що є випусковою зі спеціальності 231 «Соціальна робота», інтегрувати отримані в цьому дослідженні наукові результати до змісту навчальних дисциплін, що стосуються волонтерської діяльності, теорії та практики соціальної роботи.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

1. Верховна Рада України. (2011). *Закон України «Про волонтерську діяльність»*. Доступно з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>
2. Верховна Рада України. (2018). *Закон України «Про громадські об'єднання»*. Доступно з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
3. Верховна Рада України. (2006). *Закон України «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні»*. Доступно з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2859-12/conv>
4. Верховна Рада України. (2019). *Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»*. Доступно з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2998-12>
5. Верховна Рада України. (2019). *Закон України «Про соціальні послуги»*. Доступно з <http://zakon.rada.gov.ua/laws/file/2671-VIII>
6. Верховна Рада України. (2018). *Закон України «Про соціальну роботу з дітьми, сім'ями та молоддю»*. Доступно з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>
7. *Загальна декларація про волонтерську діяльність*. (2011). Доступно з <https://old.dyvensvit.org/articles/2018.html>
8. *Загальна декларація прав людини* (1948) Доступно з https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_015
9. Наказ КІП ім. Ігоря Сікорського (2019) *Про створення і затвердження Положення про Центр розвитку кар'єри та Студентську соціальну службу*. Доступно з https://document.kpi.ua/2019_7-125
10. Постанова Кабінету Міністрів України. (2003). *Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг*. Доступно з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF>
11. Алексеєнко, Т. (2014). Доброчинність як засіб формування соціально значущих якостей особистості: теоретико-методологічний аспект. *Вісник Академії педагогічних наук. Педагогіка і психологія*, 1, 31–37.

12. Багрій, В. (2014). Оптимізація розвитку морально-гуманістичних якостей майбутнього соціального педагога. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 1 (7), 15–19.
13. Безпалько, О., Зверєва, І., & Веретенко, Т. (Уклад.). (2015). *Соціальна педагогіка*. Київ : Академвидав.
14. Бех, В., Лукашевич, М., & Туленков, М. (Уклад.). (2008). *Соціальна робота і формування громадянського суспільства*. Київ : НПУ імені М. Драгоманова.
15. Бондаренко, З. (2008). *Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу*. (Дис. канд. пед. наук). Київ.
16. Бондаренко, З. (2015). До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 2, 43–53.
17. Бостон, Л., & Маєцька, З. (2017). Волонтерство як форма взаємовідносин між державою і суспільством: з історичного досвіду країн Європейського союзу. *Актуальні проблеми державно-правового розвитку України в контексті інтеграційних процесів*. Запоріжжя : Просвіта, 1.
18. Брик, Я., Говорун, Н., Дементьєв, В., Лашук, О., Мельник, О., Потій, О., Тищенко, М. (Уклад.). (2016). *Школа волонтерів*. Київ.
19. Буда, Т. (2014). Соціальна робота у сфері зайнятості: державні пріоритети. *Психологія і суспільство*, 4, 132–136.
20. Буздуган, Я., & Никонович, Я. (2016). Еволюція світового волонтерського руху. *Віче*, 12, 7–10.
21. Буркова, Л., & Кругла, Н. (2019). Теоретичні аспекти дослідження волонтерства як категорії державного управління. *Економіка і суспільство*, 20, 547–556.
22. Вайнілович, Н. (2015). Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект. *Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*, 2, 407–410.

23. Вайнола, Р. (1999). Загальна декларація волонтерів прийнята на XI Конгресі Міжнародної Асоціації Волонтерів (Париж, 1990р.). О. Дубасюк (Рец.), *Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку*. (с. 4–5). Київ : «Академпрес».
24. Ванюшина, О. (2015) Волонтерський рух в Україні: еволюція, сучасний стан та статус, *Вісник Національного університету оборони України*, 1 (44), 275-281.
25. Вегеріна, А. (2019). Інтернет як платформа для прояву соціальної активності молоді. *Вісник Львівського національного університету імені Тараса Шевченка*, 1 (324), ч. I, 5–13.
26. Вершиніна, Н., & Назаревич, В. (2014). *Волонтерська діяльність як засіб самореалізації студентської молоді*. Матеріали конференції Наука, освіта, суспільство очима молодих. Рівне : РДГУ, 191–192.
27. *Волонтерство в Україні: загально національне дослідження*. (2015). ПРООН в Україні. Київ, 32
28. *Волонтерський рух в Україні* (2014) Доступно з https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content_import/2015-09-01_press_releases/data/ua/Documents/Presentations/report_vyshlisky.pdf
29. Ворначева, Л., & Полубюк, Т. (2015). Волонтерство як складник формування активного громадянина. *Українська мова і література в школах України*, 6, 53–63.
30. Вязова, Н., & Толстошеина, Н. (2016). Волонтерство как средство реализации субъектной активности студента-психолога в профессиональной деятельности. *Психология в вузе*, 1, 65–83.
31. Главник, О., Романова, Н., & Дружченко, Т. (Уклад.). (2006). *Волонтери в соціальній роботі*. Київ : Главник.
32. Голуб, В. (2015). Роль волонтерської діяльності в освітньо-науковому просторі суспільства та її значення для державного управління. *Збірник*

наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України, 2, 160–178.

33. Голуб, В. (2016). Основні аспекти взаємовідносин держави та суспільства у сфері волонтерської діяльності: європейський та вітчизняний досвід. *Аспекти публічного управління*, 3, 12–20.

34. Голубенко, Т. (2018). Волонтерство як інструмент соціального виховання студентської молоді в умовах вищого навчального закладу. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, 11, 151–157.

35. Горєлов, Д., & Корнієвський, О. (Уклад.). (2015). *Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики*. Київ : НІСД.

36. Грищенко, Н. (2018). Волонтерський рух в сучасній Україні як стратегія розвитку молодіжного лідерства. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*, 2 (38), 73–78.

37. Добровіцька, О. (2019). Волонтерство у інклюзивному середовищі як педагогічна умова підготовки до професійної діяльності соціальних працівників. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1 (44), 59–61.

38. Жужа, Л. (2015) *Вплив волонтерства на розвиток громадянського суспільства в Україні*, Матеріали Міжнародної конференції «Україна і світ у третьому тисячолітті: політичний, економічний, правовий та культурний виміри», 1, 30-32.

39. Зарва, О. (2017). *Роль студентського самоврядування у процесі морального виховання в університетах та коледжах США*. Доступно з dspace.pnpu.edu.ua

40. Зверєва, І. (Ред.). (2008). *Соціальна педагогіка: мала енциклопедія*. Київ: Центр учбової літератури.

41. Зобенько, Н. (2015). Сучасні підходи до підготовки фахівців соціально-педагогічної сфери в умовах класичного університету. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка та соціальна робота», 29, 48–52.

42. История развития волонтерства. Доступно з <https://works.doklad.ru/view/y94mpyy7p68/all.html>

43. Ільчук, Л., Давидюк, І., Плечко, С., Петренко, Ю., Куц, О. (Уклад.). (2014). *Вивчення практики щодо волонтерської діяльності в країнах європейського союзу з метою її запровадження в Україні : звіт про науково-дослідну роботу*. Київ.

44. *Історія волонтерського руху*. Доступно з school22.edu.kh.ua/Files/downloads

45. Кабусь, Н. (2017). Варіативні стратегії впровадження системи підготовки майбутніх соціальних педагогів до сталого розвитку соціальних груп. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія», 56, 1–11.*

46. Калениченко, Р. (Уклад.). (2018). *Волонтерство в соціальній роботі*. Київ : КиМУ.

47. Калініна, К. (2018). Роль волонтерської діяльності студентського профкому в розвитку соціально значущих особистісних якостей студентів. *Університетська наука-2018, 137–139.*

48. Камінська, Л. (2016). Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Серія «Соціологія», 1-2, 91–93.*

49. Капська, А. (Уклад.). (2015). *Соціальна робота*. Київ.

50. Клименюк, Н. (2015). Волонтерська практика як одна із форм підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-педагогічної роботи в громаді. *Виховуємо громадянина, 1–2 (50-51), 101–107.*

51. Клименко, І. В., Качор У. (2015) Психологічні особливості сприймання звернень про благодійну матеріально-технічну допомогу. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки, 2 (27) (19 листопада). 40–46.*

52. Коваль, Г. (2017). *Волонтерство як складний соціально-психологічний феномен* Доступно з http://psytir.org.ua/upload/journals/2.6/authors/2017/Koval_Gennadij_Valerijovych_Volonterstvo_jak_skladnyj_socialno-psychologichnyj_fenomen.pdf
53. Козак, О. (2016) Добročинність в Україні: до історії становлення та розвитку особистості (X століття – перша половина XIX століття), *Гілея*, 110(7), 22-32.
54. Козачук, М. (2015). Волонтерський рух в Україні в період кризового стану: соціологічний вимір. *Наукові праці. Соціологія*, 246, 92–96.
55. Козубовський, Р. (2016). Студенська молодь як важливий ресурс волонтерства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, 28, 76–78.
56. Конончук, А. (2018). Інноваційність у професійній підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери. *Соціальна робота. Соціальна педагогіка*, 11, 171–181.
57. Кордонець, Н. (2019). Волонтерство та його зв'язок із соціалізацією особистості. *Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень*, 11, 132–134.
58. Корнієвський, О. (2015). Український волонтерський рух у контексті світового досвіду. *Стратегічні пріоритети*, 1 (34), 95–100.
59. Кривенко, Ю. (2016) Благодійна та волонтерська діяльність: спільне та відмінне, *Молодий вчений*, 12,1, 594-597.
60. Кривоконь, Н. (Уклад.). (2014). *Проблеми соціальної роботи та соціальної політики в Україні*. Чернігів: Чернігівський державний технологічний університет.
61. Кузьма, Т. (2014). Історичні традиції волонтерської та благодійницької діяльності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Рівне: Вид. О. Зень, 25, 8–11.

62. Кулініч, Д. (2014) Волонтерство як феномен небайдужого суспільства. *Бібліосвіт : інформаційний вісник*, 4 (52) (19 листопада), 16–21.
63. Ларіонова, Н., & Кратінова, Н. (2017). Волонтерство в інституційному просторі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*, 1, 4–11.
64. Лях, Т. (2016). *Зміст і напрями соціально-педагогічної роботи студентських волонтерських груп вищих навчальних закладів*. Доступно з <https://core.ac.uk/download/pdf/19667004.pdf>
65. Лях, Т. (2009). *Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп*. (Дис. канд. пед. наук). Київ, 2009.
66. Матвеев, С., Когут, І., & Гончаренко, Є. (2018). Соціальні аспекти волонтерського руху: минуле та сьогодення. *Вісник Запорізького національного університету*, 1, 161–165.
67. Мировой рейтинг благотворительности. Доступно з http://www.cafrussia.ru/page/mirovoi_reiting_blagotvoritelnosti_1
68. Мірошніченко, Н. (2016). Професійно спрямована підготовка волонтерів до соціально-педагогічного інтегрування молодих інвалідів у соціальне середовище. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 1 (7), 155–158.
69. *Міжнародний волонтерський рух*. Доступно з <https://studfiles.net/preview/5196862/page:3/>
70. Моргай, Л. (2019). Історія становлення соціальної роботи в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 2, 33–38.
71. Орленко, М. (2017) Волонтерська діяльність як чинник соціального становлення та консолідації молоді в сучасній Україні, *Молодий вчений*, 5, 97–100.
72. Панькова, О., Касперович, О., & Іщенко, О. (2016). Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи. *Український соціум*, 2 (57), 25–40.

73. Петровська, І.(2015) *Волонтерство як додатковий ресурс професійного становлення майбутніх психологів*. Матеріали Міжнародної конференції «Управління в освіті», Львів, 106–107
74. Полякова, Л. *Історичні аспекти розвитку форм соціальної взаємодопомоги та підтримки в українців*. Доступно з <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6228/1/Theses-18-20.pdf>
75. Поляруш, С. (2015). *Волонтерський рух: світовий досвід, Україна і Кіровоградщина*. Доступно з <https://core.ac.uk/download/pdf/53035843.pdf>
76. Проценко, О. (2014). *Сучасне волонтерство: індивідуальні та інституціоналізовані практики*. Доступно з http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/27519/1/tns_19-27.pdf
77. *5 грудня відзначається Всесвітній день волонтера*. Доступно з <https://kozynska-gromada.gov.ua/news/10-52-04-05-12-2017/>
78. Романкова, Л. (2015). Волонтерська діяльність як складова формування моральних цінностей студентської молоді. *Вища освіта України*, 4, 54–60.
79. Сокіл, Л., & Габа, Л. (2018). Волонтери-люди доброї волі. *Педагогічна майстерня*, 3, 30–34.
80. Столярчук, Л. (2018). Практична складова частина професійної підготовки бакалаврів у галузі права в університетах Канади. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 61, 295–298.
81. Тимченко, С., & Шмаріна, А. (Уклад.). (2015). *Історія волонтерської діяльності у світі та в Україні. Волонтерський рух: історія, сучасність, перспективи*. Харків : Вид-о ХНАДУ.
82. Ткачук, Т. (2017). *Ціннісно-гуманістичний потенціал волонтерства*. Доступно з http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/2_2011/13.pdf
83. Товкало, М. (2014) *Стандарти громадсько-активної школи: волонтерство: навч.-метод. посіб*. Київ: Плеяди

84. Тохтарова, І. (2014). Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*, 2, 1–13.
85. Федорук, О. (2017). Волонтерство - це рух одностудентів разом з українською армією! *Образотворче мистецтво*, 3, 2–5.
86. Харченко, С., Кратінова, В., Лях, Н., & Караман, О. (Уклад.). (2008). *Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні*. Луганськ: «Альма-матер».
87. Червоненко, К. (2018). *Підготовка до волонтерської діяльності*. Доступно з http://dsum.edu.ua/upload/doc/konf_karitas.pdf#page=31
88. Череватюк, В., & Безпальча, О. (2015). Громадянське суспільство в Україні: етапи формування та нові громадські ініціативи. *Юридичний вісник*, 4 (37), 48–53.
89. Шарата, Н. (2017). *Діяльність громадських організацій та розвиток волонтерського руху у Миколаївському національному аграрному університеті*. Доступно з http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4558/1/abstracts_2017-11-22-268-270.pdf
90. Шкодич, С. (2016) Волонтерська діяльність - вид соціальної діяльності християнських конфесій в Україні. *Андріївський вісник*, 5, 211-215.
91. Шумакова, О. (2014). Сучасні підходи до професійної підготовки студентів-волонтерів. *Педагогічний дискурс*, 12, 349–352.
92. Юрова, Т. (2015) Волонтерська допомога у створенні засобів індивідуального захисту та технічного оснащення військовослужбовців у зоні АТО. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*, 5 (306), 102-108.
93. Юрченко, І. (2014). Становлення і розвиток волонтерського руху в Україні. *Проблеми розвитку соціологічної теорії. Соціальні процеси в Україні*. Київ, 2004, 526–529.

94. Clerck, T., Willem A., Alterman, N., Haerens, L. (2016) Volunteers managing volunteers: the role of volunteer board member`s motivating and demotivating style in relation to volunteer`s motives to stay volunteer. *VOLUNTAS*, 2, 1-14
95. Ching, C., Wu, J. (2019) Who is a volunteer? A cultural and temporal exploration of volunteerism. *Journal of Human behavior in the Social Environment*, 6, 530-545.
96. Huang, C. (2016) Employees' Perception of Corporate Social Responsibility: Corporate Volunteer and Organizational Commitment. *International Business Research*, 9, 142-149.
97. Manetts, G., Bellucci M., Como E., Bagnoli L. (2015). Investing in Volunteering: measuring social returns of volunteer recruitment, training and management. *VOLUNTAS*, 5, 2104-2129.
98. Recommendations on support for volunteering. General Assembly. Fifty-sixth session, 76th plenary meeting, 5 December 2001. Доступно з <http://www.unv.org/fileadmin/docdb/pdf/2007/N0147881.pdf>
99. Stukas, A., Hoyer, R., Nicholson, M, (2014). Motivations to volunteer and their associations with volunteer well-being. *Canadian Research Article*, 45, 112-132.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для проведення соціологічного дослідження на тему:

«Волонтерство як ресурс особистісно-професійного розвитку: погляд студентів»

Вітаємо!

Просимо Вас прийняти участь в нашому опитуванні. Анкета анонімна, уся інформація буде використана виключно в наукових цілях. Завчасно вдячні Вам за участь в нашому опитуванні та щирість наданих відповідей.

1. Вкажіть Вашу стать:

- ☐ жіноча
- ☐ чоловіча

2. Вкажіть курс, на якому Ви навчаєтеся:

- ☐ 1
- ☐ 2
- ☐ 3
- ☐ 4
- ☐ 5

3. Чому Ви вирішили стати волонтером?

(можливо обрати кілька варіантів)

- ☐ хочу отримати досвід роботи в своїй професійній сфері
- ☐ хочу отримати досвід роботи волонтером
- ☐ хочу безкорисливо творити добро
- ☐ друзі заохотили
- ☐ Ваша відповідь: _____

4. Волонтерська діяльність для Вас це... *(можливо обрати кілька варіантів)*:

- ☐ вияв альтруїзму, тобто бажання безкорисливо творити добро
- ☐ бажання покращити якість життя інших
- ☐ достойна ціль життя
- ☐ соціальний статус
- ☐ спосіб самореалізації

☐ можливість боротися з певною проблемою

☐ Ваша відповідь: _____

5. Оцініть в балах (від 1 до 5) важливість перелічених умінь для діяльності волонтера:

☐ комунікативні (налагодження контактів)

☐ прогностичні (планування діяльності, прогноз результатів)

☐ аналітичні (аналіз соціальних процесів, виділення проблеми)

☐ проєктувальні (створення програм діяльності)

☐ організаторські (вміння організувати власну діяльність, групи)

6. Чи займалися Ви волонтерською діяльністю до вступу в університет?

☐ так

☐ ні (переходьте до питання 6)

7. В якому вигляді Вами здійснювалося волонтерство?

☐ членство у волонтерській організації

☐ регулярна участь у різних волонтерських заходах без членства

☐ періодична участь у різних волонтерських заходах без членства

8. Якою діяльністю Ви займаєтеся як волонтер нині?

(можливо обрати кілька варіантів)

☐ донорство

☐ організація/проведення тренінгів, майстер-класів

☐ організація/участь у благодійних акціях, флешмобах

☐ участь в організації проєктів Студентської соціальної служби КПП

☐ Ваша відповідь: _____

9. Яким чином досвід волонтерської діяльності вплинув на Ваше життя?

(можливо обрати кілька варіантів)

☐ додав впевненості у комунікації з різними людьми

☐ відкрив нові горизонти у професійній та громадській діяльності

☐ допоміг краще зрозуміти себе, свої вподобання

☐ розширив коло знайомих, колег, друзів

☐ особливих змін поки що не відбулося

☐ Ваша відповідь: _____

10. Що особисто для Вас є **головним** внутрішнім мотивом для подальшої волонтерської діяльності?

- ☐ позитивні результати виконаної роботи
- ☐ розширення кола спілкування, нові знайомства
- ☐ отримання бажаного особистого досвіду
- ☐ можливість участі у покращенні суспільного благополуччя
- ☐ ваша відповідь: _____

11. Які способи заохочення волонтерів є, на Ваш погляд, найбільш ефективними? *(можливо обрати кілька варіантів)*

- ☐ матеріальне заохочення (сувеніри, подарунки до свят)
- ☐ надання бонусів та пільг (додаткова стипендія, додаткові бали від викладачів)
- ☐ особливі відзнаки для найкращих волонтерів (грамоти, нагороди)
- ☐ волонтерство не потребує зовнішнього заохочення

12. Чи потрібна, на Ваш погляд, спеціальна підготовка студентів до волонтерської роботи зі сторони університету?

- ☐ так
- ☐ ні (переходьте до питання 15)

13. У якому вигляді має здійснюватися підготовка до волонтерської діяльності?

- ☐ окремий навчальний курс
- ☐ короткотривала програма підготовки при університетських волонтерських службах (школа волонтерів)
- ☐ кількаденний тренінг для волонтерів-початківців

14. Як Ви оцінюєте стан розвитку студентського волонтерства в Україні?

- ☐ оптимістично
- ☐ скоріше оптимістично
- ☐ скоріше песимістично
- ☐ песимістично
- ☐ складно відповісти

15.3 якими проблемами Ви як волонтер зіштовхнулися у своїй діяльності?
(можливо обрати кілька варіантів)

- ☐ нестача волонтерів
- ☐ недостатній рівень комплексної підтримки зі сторони держави
- ☐ недостатній рівень суспільної підтримки волонтерських ініціатив
- ☐ незгуртованість волонтерських організацій, служб, окремих волонтерів
- ☐ проблем не існує
- ☐ Ваша відповідь: _____

16. Чи плануєте Ви продовжувати займатися волонтерською діяльністю по завершенню навчання?

- ☐ обов'язково продовжуватиму
- ☐ скоріше продовжуватиму
- ☐ скоріше не продовжуватиму
- ☐ не продовжуватиму
- ☐ складно відповісти.

17. Які причини можуть перешкодити Вам у подальшій волонтерській діяльності?

(можливо обрати кілька варіантів)

- ☐ нестача вільного часу
- ☐ несприятливий соціальний клімат
- ☐ відсутність стимулюючих факторів
- ☐ таких причин не існує
- ☐ Ваша відповідь: _____